

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

a 37-ik szám tartalomjegyzéke: levél gorkij maximhoz (kassák lajos) • a politika nélküli szovjet (louis fischer) • napjaink átértékelése (kassák lajos) • a csiga (szandai sándor) • a „magyar őstehetségek“ kiállításához (gró lajos) • megjötték az új kulik (m. lulofs) • két vers (mária béla) • „rongy és palást“ • színházi mérleg és új kilátások (kassák lajos) • rajz (nagy balog jános) •

1934 szeptember VI évfolyam 37 szám

Levél Gorkij Maximhoz

Nagyra Becsült Mester, igaz, hogy senki sem hívott meg a kiválasztottak asztalához, jóllehet senki nem kíváncsi a mondanivalóimra, de én mégsem akarok némán maradni akkor, mikor a költők és mesemondók gyülekezete az élet értelméről és mesterségünk problémáiról beszél. Valószínű, hogy „elvbarátaim” gondoskodni fognak arról, hogy soraim sohase kerüljenek az Ön szemei elé és mégis elküldöm ezt az írást, mert nagyra becsülöm Önt egy hosszú életen át folytatott munkálkodásáért és azért is, mert a moszkvai „Irodalmi Kongresszus”-on az Ön szavának döntő jelentősége van és Ön, mint író mindenkor az irodalom embertalakító jelentőségét hangoztatta az irodalom területén ügyeskedő politikai csatlakozók frázisstermelésével szemben. Szocialista világlátással és meggyőződéssel ebben a milliós városban talán egyedül vagyok olyan valaki, aki már akkor is Önnel egyértelmű véleményen volt az irodalomról, az általános emberi kultúra jelentőségéről, mikor elvtársaink, mint politikai mamelukok Önt pálfordulással, osztályának megtagadásával vádolták. Még hallom a dühberekedt hangot, amivel kispolgárnak, gerinctelen idealistának minősítették Önt a dogmák szajkózói és okos alkalmazkodók. S ezek most Önhöz alkalmazkodnak olyannyira, hogy hódolatuk visszautasításával kell ellenük védekeznie. Ön nem esett kétségbe, mikor alaptalanul vádolták s most nem engedi magát félrevezettetni az állandó ünnepektől és dicséretektől! Irodalmi becsületességének és bátor emberi kiállásának köszönhető nagyrészt, hogy a fiatal orosz írógeneráció a naturalista sablonokon túl ma már magasabb rendű művészeti cél betöltésére törekszik, irodalmi működésében nem a napi politikai tendenciák illusztrálását, hanem az emberi sors megismerését és titkainak feltárását, egy új világkép megrögzítését tartja feladatának. Ön, aki rendületlenül kitartott elvei mellett az események forgatagában, aki, mint ember, egyszerűen, világosan és határozottan szólt irodalmában az emberhez, ahogy a kongresszusról érkező híradásokban örömmel olvasom, ma is azt követeli: az író mindenek előtt az egyszerűséget, világosságot és határozottságot tűzze ki célul maga elé. És azt is mondja: „A kritikát meg kell szabadítani az igénytelenséghez vezető egyoldalúságtól és egyre határozottabban kell érvényesíteni a nyelvgazdagság, a művészi szerkesztés, stílus tisztaság és általában a művészi tökéletesség szempontjait. A politikai egyoldalúságot, ha nagy elődeinkhez méltón művészetet akarunk alkotni, teljesen a háttérbe kell szorítani. A szocializmus a legnagyobb szabadságot engedi a szellemnek és a legszigorúbb, legmélyrehatóbb kritikát követeli attól, aki a művészet kérdésébe beleszól! Igen. Az üres szólammal szemben így kell szólnia a szocialista írónak, ha az emberi kultúra, a nép értelmi és érzelmi fejlődése érdekében áll ki a porondra. A szocializmus nem a falanszter-kollektívizmust hirdeti társadalmi ideáljául, nem a közepességek általános uralmát, hanem a produktív szellem, a termékeny erő és jóra való akarat kifejlődését segíti elő. A szocialista nem a jelen megdöntéséért küzd a bizonytalanság ellenében, hanem a megfogalmazható, elképzelhető, megvalósítható jobbért már a rossz korlátjai és farkasvermei

között is. Ebben a harcban nagy szerep jut az irodalomnak és művészetnek, amennyiben a szocialista világszemléletű ember már ott tart, hogy művészetet alkot. Sajnos, az utóbbi időkben a szocialista mozgalom fölött annyira eluralkodott a politikai szemlélet, a proletariátus annyira egyoldalú nevelésben részesült, hogy a tömegek nagyrészének általános kulturnívója a háború előtti színvonal alá süllyedt. Ebben nem kis része van az úgynevezett proletár irodalom és művészet hamis jelszavainak, annak a törekvésnek, amely a művészek elé mindenek feletti követelményül állította be a pártszolgálatot, a politikai tendenciák hangsúlyozását. Oroszországban a megváltozott helyzetre való hivatkozással követelték ennek az irányvonalnak a betartását és csodálatos, hogy Európában hasonló jelszavakat adtak ki *a be nem következett forradalmi változásokra hivatkozva*. Bárha Lenin, az orosz forradalom legnagyobb jelentőségű személyisége élete végéig megmaradt Puskin olvasójának, ha Lunacsarszkij a harc legkétségbeejtőbb pillanataiban is megmaradt a műremekek védelmezőjének, az orosz irodalom és művészet fejlődésvonalának elhajlása, írók és művészek fejvesztettsége sokkal érthetőbb jelenség lehet előttünk, mint az európai kortársak szakmai gerinctelensége, dilettáns politizálgatása versben, regényben, képben és színpadi dolgozatokban. A primitív orosz muzsikok tömegeiben pillanatnyilag talán valóban hasznosítható volt ez a „politikai művészet”, de az európai vezetők miért várhattak ugyanilyen eredményeket az aránylag magas kultúrszínvonalon álló német proletariátus köreiben? A politikai mozgalom összeroppanását nem kis mértékben a társadalmi nevelés egyoldalúsága eredményezte. Ma már megállapítható, hogy a német „baloldali” irodalom, amivel a pártok politikai vezetői meg voltak elégedve, művészeti szempontból jóformán semmi értéket nem reprezentál, jelentősége elveszett a napi problémák változásaival, szociáletikai és szellemi átképződés szempontjából semmi különösebb hatást nem gyakorolt az olvasóra. Ennek az irodalomnak a hatása legfeljebb a plakát hatásával vetekedhetett, ami a legjobb esetben is csak, mint alkalmazott művészet jöhet számításba. Holott a művészetre a proletariátusnak, mint életdokumentációra, mindennapi életformáit alakító szellemi megnyilvánulásra van szüksége. Enélkül a szellemi behatás nélkül igénytelen, sívár marad az élete és az ilyen tömeg semmi garanciáját nem nyújtja a szocialista társadalom-ideál megvalósíthatóságának. Oroszországban ezt Trockij és Ön, Gorkij Maxim, már a forradalom első esztendeiben észrevették, beszéltek róla és megkísérelték akaratukat a helyes elgondolások irányában érvényesíteni. Sajnos, Trockij elől elzárták a közvetlenül ható munka lehetőségét és így ma Önre és azokra vár a probléma megoldása, akik a fiatalok közül Ön mellé állnak ebben a küzdelemben. S amint láthatjuk, Európában még ma is sokkal kevesebb lehetőség van a szocialista irodalmi program megváltoztatására, a produktum nivójának emelésére, mint Oroszországban. A kongresszuson Ön viszi a vezérszólamot, a szava állami kívánságnak és erkölcsi parancsnak hat és így remény lehet arra, hogy a „proletkultok” megszüntetése után, az irodalomra szabadított politikai kreaturák félreállítása után elkezdődhetik az új termelés, az alkotó ember munkálkodása és megnyílik az út a csúcsok felé. Az eddigi orosz nyomtatványok mennyiségi fölsorolása még nem mutatta meg az új

munka

oroszl szellem teljes erteket. De lehet, ezutan a kongresszus utan, ahogyan elobb mar megkezdodott a szovjet termelésében a mennyiségi munka mellett a minőségi érték követelése, ahogyan az iskolákat felszabadították a politikai frázisok bemagoltatása alól, ugyanúgy az irodalom és művészet területén elkezdődik a „nyelvi gazdagodás, a művészi szerkesztés és a stíluszisztaság” fejlődésének új korszaka. Innen a távolból kívánom ezt, mert ezzel a magam harcainak eredményeit is bizonyítva látnám. Itt állok majdnem magamra hagyatottan a polgári művészek szózsonglőr és formacsiszoló játéka és a magukat szocialistáknak nevező irodalmárok pongyola, kifejezéstelen, dilettáns betűvetései között. Egyik semmivel sem különb a másiknál. Az egyik részt a technikai készség, a másik részt a tehetetlenség gögje és szellemi igénytelensége tartja fogva. Olyan a világ körülöttem, mint valami álló tó. Emberfeletti erőfeszítés kell ahhoz, hogy előbbre jussak benne. Merre kiáltok társak után? Mindenki annyira el van foglalva önmagával, hogy észre sem veszi szomszédja elmerülését. A proletáriátus írói annyira beévesztettek a politikai formulákba, hogy ellene vannak minden komoly irodalmi megnyilvánulásnak, olyanok ők, mint a nekikeseredett betegek, akik minden egészségeset a pokol fenekére kívánnak. A kollektívizmus fogalmát holmi új fajta hitközségi tömörülésben szeretnék realizálni, a tömegfürdőt, mert egyszerre, egyazon vízben sok ember moshatja le a piszkát, az ötezer férőhelyes színházat, mert egyszerre ennyien zsufolódhatnak benne össze — kollektív fürdőnek, illetve kollektív színháznak nevezik el. A moszkvai „Irodalmi Kongresszus” legfőbb feladata, hogy a kátyuba jutott szellem fejlődési folyamatát, ha ez nem ment a szellem önerejéből, hivatalos kezdeményezéssel elindítsa. Pirulva mondom el ezt a kívánságomat, de látva a „szocialista” íróknál a mesterség cserbenhagyását, önkéntes kiszolgáltatottságukat, mégis el kell mondanom, mert valószínű, hogy akik természetüknél fogva megkívánják a parancsot, azokat önmagukban is csak parancsszóval lehet fölszabadítani.

Tisztelt Mester, Ön legalább olyan jól látja a „szocialista” irodalom mai megfeneklettségét, mint én, de amíg én tehetetlenségre vagyok kárhóztatva, addig Ön ott áll a fórumon, egy újjáalakuló világrész értelmes emberei sereglenek a háta mögött, súlyt adnak a szavának és sokmindenben segítségére vannak a kezdeményezéseinél. Ön elhivatott arra, hogy kezdeményezzen és akiknek parancsra van szükségük, azoknak parancsoljon a haladó szellem nevében. Ismerem az Ön majdnem hét évtizedes multját, csak ezen a vonalon tudom elképzelni jövőjét és kívánom, hogy a moszkvai kongresszus az Ön elgondolásainak értelmében hozza meg határozatait, Önnel megértésben induljon el az új munkafeladatok beteljesítésére s akkor elkezdődik a művészi fejlődésnek az a korszaka, amely nem a mult értékeinek vak lerombolásában, hanem egy a mainál anyagiakban és szellemiekben emberségesebb világ felépítésében bizonyítja be elhivatottságát.

Szeretném, ha ez a kongresszus a kedves üdvözlések és parádés felvonulásokon túl, a felszabadult szellem új korszakot újító ünnepe lenne.

Kívánságaim beteljesedésének reményében maradok nagyrabecsülő híve:

Kassák Lajos

Louis Fischer: A politika nélküli Szovjet 1077

Moszkva ezekben a napokban ismét a gyerekek zajától hangos, trombita és kürtszó mellett masiroznak végig az utcákon. Ők a „pionirok”, a szovjet-cserkészek, akik négy és nyolc hétre a nyári táborokba utaznak. Junius első felében több, mint négyezer gyerek hagyta el Moszkvát. Újabb csapatok vannak útban. Más városok is elküldik ifjaikat a hegyekre és tengerpartokra.

A pionirok számára az idén sokkal kellemesebb lesz a vakáció, mint amilyen a múlt évben volt. A táborozás anyagi feltételei azóta lényegesen megjavultak. De főképpen azért, mert új rendelkezés szerint a gyerekeket mentesítik a politikai feladatok alól. A vezetők és tanárok tapasztalatból rájöttek arra, hogy a fiúk, lányok elsősorban fiúk és lányok akarnak lenni. Ezelőtt a nyári táborozáshoz tartozott a politikai ülések sorozata, ahol szovjet-problémákat „vitattak” meg. A gyerekek kötelesek voltak idejük egy részét a szomszédos falvakban tölteni, hogy propagandát végezhesenek a felnőttek között s hogy a földeken segédkezhessenek. A játékaik gyakran politikai színezetűek voltak, mint pl. a kulákság és a kollektív parasztság egymáshoz való viszonyának bemutatása. A pártértekezletek határozatait tanulmányozták és gyakran be is magolták azokat. Emellett az élet komolysága ilyen frivolitást megengedett: — fürdeni jártak, úsztak is a pionirok. Így tehát a táborozás alig különbözött a tanidőtől. Diákok, akiknek a tanidejük déli 1 órakor végetért, este 7 órakor tértek csak haza. „Pionir-ülésünk” volt, mondták az igazsághoz híven. Heti 3—4 pionir-ülés nem volt szokatlan. A gyerekek elfáradtak és az érdeklődésük megszappant.

Nos, ezt most „likvidálták”. Néhány hét előtt hivatalosan megállapították, hogy a pionirok túl vannak erőltetve és elrendelték, hogy a gyerekek politikai tevékenységét a minimumra kell redukálni. Ez a rendelet már egy évtizeddel ezelőtt is aktuális volt. Különös, hogy a bolsevikok eddig nem vették észre ezeket az állapotokat, megváltoztatásuk érdekében nem tettek semmit, holott a szovjetszülők ilyen értelemben több ízben panaszt emeltek. De most a szovjetekre jellemző alapossággal viszik keresztül a reformot. A nyár előtt még egy vitát rendeztek a pionirok afelől, hogy ki mit szeretne csinálni a táborban. Ennek az ülésnek az eredménye, természetesen, megegyezett az új politikai vonallal. A táborok igazgatóit figyelmeztették, hogy a gyerekeknek nyugalmat, nyugalmat és még egyszer nyugalmat biztosítsanak és kíméljék meg őket a politikától. Azoknak a táboroknak, melyek kollektívák közelében vannak, nem szabad az aratásnál segédkezniök és a verítékező muzsikok „marxi” filozófiai felvilágosítását sem szabad folytatniok.

Az a meglepő felfedezés, hogy a gyerekek egész nyáron át néhány új híryanaggal is megelégszenek, a szovjetéletnek egy új és fontos változását tükrözi vissza. Tehát, nem csak politikával él az ember! A gyári klubok rövidebb üléseket tartanak, hogy az embereknek elegendő idejük maradjon a jazz-hez. A színház több komédiát hoz és a mozi több sze-

munka

relmet. Az ideológiát érzéssel higitják. Az ujságok — főleg a hivatalos „Izvesztia”, amelyet Bucharin szerkeszt — több cikket közölnek tudományos és általános érdeklődést keltő kérdésekről és sokkal objektívebben írnak a külföldi helyzetről. És végül az iskolákat a földrajz és történelem tanítására utasították.

Ez forradalmat jelent a szovjetnevelésben. Ezelőtt a gyerekeket csak politikai földrajzra tanították, anélkül, hogy területi ismereteket is adtak volna nekik. Az orosz sajtó közli: egy gyerek, például, tudta ugyan, „New-York a monopolkapitalizmus központja s hogy a finanszkapitalizmus főfészke”, de, hogy hol fekszik, azt már nem tudta pontosan megmondani. Az egyik szovjetiskola növendéke meg tudta mondani, hogy nagy Katalin az agrárcivilizáció „terméke” volt s hogy Oroszország nyugati kapcsolatait forszírozta, de hogy mikor uralkodott s hogy ténylegesen mit csinált, azt már nem tudta. Nem régen egy tíz éves moszkvai kis fiú részletesen elmondta nekem az egyik, a Don melletti Rosztovban 1894-ben lezajlott sztrájknak a történetét, anélkül, hogy a leghalványabb fogalma is lett volna ennek a korszaknak orosz történelméről. A szociálpolitikai történelmi kurzusok is úgy meg voltak tömve klisékkel és dogmatikus interpretációkkal, hogy a kis iskolások tudatlan szellemi atomokká lettek. Az önálló gondolkozást vagy független véleményt nem ismerték el.

Ha ennek a rendszernek a neveltjei felnőttek és magasabb intézetekbe kerültek, akkor vált csak láthatóvá, hogy az ifjú generáció tele van előítéletekkel, de ugyanakkor a speciális ismereteket is nélkülözi. Ezeket a hibákat nem lehet egy-két év alatt kiküszöbölni, de a folyamat már elkezdődött. A régi metódusokat nyilvánosan kigúnyolják, annak ellenére, hogy ezeket még tegnap hivatalosan szankcionálták. Ennek az iskolaévnak a végén olyan rendelkezéseket adtak ki, amelyek értelmében az iskolák a társadalomtudományból, — amely a régi tanterv legfontosabb tárgya volt, — szüntessék meg a kötelező vizsgát.

Az iskolákban az elvont társadalomtudományokat történelem és földrajzi kurzusokkal helyettesítik. Ezt az újítást olyan fontosnak tartják, hogy az idevonatkozó rendeletet nem a kulturnépbiztos, hanem Sztalin és Molotov adták ki. Ebben a rendeletben ma minden tanító az ország legfőbb törvényét látja, amelyet semmi körülmények között nem szabad mellőzni.

Az az érv, hogy a bolsevikok sokkal inkább el voltak foglalva a történelem alakításával, mintsem hogy azt behatóbban tanulmányozhatták volna, ma már nem szolgálhat mentségül. Ők ma is ugyanolyan mértékben csinálnak történelmet. Az új irány inkább a kevesebb politikát igénylők elgondolásának felel meg s ezeket az elgondolásokat a bolsevikok hajlandók megvalósítani. Ezideig a szovjetek szüntelenül harcoltak a belső ellenség és olyan gazdasági föltételek ellen, melyek antiszociálisak. Vak gyűlölettel, szenvedélyesen és egyoldalú dogmatizmussal küzdöttek.

Az idők megváltoztak. A Szovjetunió belső harcai nem fejeződtek még be, még nem minden szovjetpolgár a bolsevikek híve. Azonban az ellenzék gyöngé és jelentéktelen. Bátortalan és nem meri fölütni a fejét. Vezér és program nélkül csak egy kis töredéke a lakosságnak. És ez az ellenzék is inkább csak szkeptikus vagy szellemileg rezervált, mintsem, hogy a rendszer bukását kívánná. Ezenkívül a nemzet gazdálkodása most annyira antikapitalisztikus, hogy a restauráció lehetősége számba sem jöhet. A bolsevikek már nem viselnek keresztet hadjáratot a saját pártjukban. A külső támadás veszélye is csökkent. Ezért ma a szovjetek új utakat keresnek, hogy a közéletet fölfrissítsék és a nép érzésvilágát elmélyítsék.

Miután a gyűlölet zsilipjei lezárultak, a szociális inspirációnak két új forrását nyitják meg a bolsevikek: a büszkeséget és a loyaltást. Ennek a dokumentálására a Cseljuszkin-epizód volt a legalkalmasabb és az adott körülményeket ilyen értelemben alaposan ki is használták. A Cseljuszkin legénységének élményei egy ingó jégtömbön, majd a hét hősiess szovjetpilóta — fölemelő és megkapó momentum. A világ legnagyobb sarki kalandja volt ez. Schmidt nekivágott a jégmezőnek, amelyen keresztül csak az erősek érhetek partot és mindannyiukat megmentette egy mesteri kollektívteljesítménnyel. A nemzet büszke. A moszkvai tüntetés, amelyen a hazatérő hősokeket ünnepeleék, a legszebb volt azok között, amelyeket itt láttam. Lenin halálán kívül nem tudok még egy olyan eseményt a szovjettörténelemben, amely a szovjet polgárságát ilyen mélyen megrendítő élményben részesítette volna.

Az orosz népesség sohasem volt egységes nemzet. Még a világ-háború alatt sem sikerült az uralkodóknak a népmilliókból a hazafias érzést kiváltani. A borzalmasan szegény, elnyomott és megcsontított néptörzsek minden egységnek és loyaltásnak ellenszegültek. A szovjetek a gazdasági és kulturális autonómia politikáját köveleék, hogy megnyerjék a nemzeti kisebbségeket. Azonban az osztályellenségeskedések az ellenkező hatást eredményezleék. A bolsevikek most egy új közös nevezőt keresnek, hogy az egységet megteremtsék. Az U. S. S. R.-ben még mindig vannak osztályok, de már egyik sem zsákmányolhatja ki a másikat. Így az osztályharc lassanként csetepatékká válozik át. Ennek a romboló elemnek a fokozatos eltűnése helyet teremt az egységesítő törekvéseknek. Ez a szakasz szociológiailag és politikailag jelentékeny s ezt most nacionalizmusnak nevezik. A szovjet legutóbbi jelszava tényleg így szól: A Hazáért! Furcsán hangzik ez a jelszó. Ha a régi bolsevikek írják ezt le, mint például Radek és Bucharin, valószínűleg keserűen nyelnek utána. Szokatlan nekik. A dolgok állandóan váloznak. Ma rákényszerülnek, hogy ezekhez az eszközökhöz folyamodjanak, de még nem biztos, hogy a nemzetnek ilyen közös nevezőre csakugyan szüksége van, hogy hajlandó lesz ezt elfogadni. Az is a jövő titka még, hogy a szovjetnacionalizmus (ha gyökeret fog) másmilyen lesz-e, mint amilyen a burzsoázia nacionalizmusa. Az is kérdés, hogy egy olyan nacionalizmus, amelynek a főcélja nem az osztályöntudat elhomályosítása, milyen szerepet tölthet be a társadalomban.

Ford.: N. R.

munka

Napjaink átértékelése

Az utóbbi két hónap világraszóló politikai eseményei: a „második német forradalom” leverése, Dollfuss meggyilkolása, az orosz repülőraj európai látogatása, Hindenburg halála, az augusztusi népszavazás, nem is beszélve az új háború főpróbájának megrendezéséről Angliában és Franciaországban. Eseménydús idők, véres tömegharcok és egyéni merényletek a kormányhatalom meghódításáért, vagy a már meghódított, de állandóan veszélyeztetett pozíciók megvédése érdekében. Látnunk kell, hogy az ellenforradalom milyen gondosan és minden egyébre való tekintet nélkül építi ki erőszakszerveit, milyen vasfegyelembé kényszeríti zsoldosait, elővigyázatos és könyörtelen, mert tisztában van vele, hogy az önkényes hatalmat csak erőszakos eszközökkel lehet megtartani. Ezen nincs mit csodálkozni és bizonyos szempontból nincs rajta semmi elítélnivaló. Ezekben az időkben a moralizálás a szenteltvíz szerepét sem tölti be. Életre-halálra megy a játék s a harc nem is a fegyveres erők mérkőzésén, hanem az ellenfél mennyiségi és minőségi erejének kiismerésén, időszerű taktikai és stratégiai megfontolásokon, organizációs jellegű cselekedetek sorozatos, ésszerű végrehajtásán fog múlni. Pontosabb megfogalmazásban: a hatalmon lévők, mint a technikai erők birtokosai és az organizált seregek irányítói az erőszakosság módszereivel dolgoznak, mert csak ilyen módon dolgozhatnak eredményesen a feltörekvők akciói ellen. Ezzel szemben az ellenzék, kiváltképpen a szocialista mozgalom, amennyiben komolyan veszi a harcot, feladatát be akarja teljesíteni, más eszközök alkalmazására kényszerül. A „legelszántabb forradalmárnak” is, amennyiben szocialista, a februári osztrák felkelés után be kell látnia, hogy a két osztályellenfél egymás ellen folytatott harcában a munkásság fegyveres győzelme felől táplált remények egyre megvalósíthatatlanabbakká, a harc eredményessége szempontjából egyre károsabbakká válnak. A fölfegyverkezés és az ésszerű fegyverhasználat tekintetében olyan hatalmas különbségek vannak a két szembenálló tábor között, hogy a munkásság harcában a fegyveres fölkelés gondolata ma már nem egyéb reakciós dogmánál, káros gyakorlati rekvizitumnál. Gondoljunk csak vissza: sem az orosz forradalmárok, sem az olasz fasiszták, sem a német nemzeti szocialisták nem tömegeik fegyveres erejével hódították meg a hatalmat. Erőszakos úton, de nem fegyveres akciókkal. Egészen más kérdés, hogy a hatalom elnyerése pillanatában milyen döntő szerep jut a fegyveres erőnek a hatalom új birtokosainak kezében. Az utóbbi tizenöt esztendő eseményei alaposan megcáfolták azt a szocialista frázist, hogy szuronyokkal nem lehet kormányozni. Lehet. Sőt csakis azzal lehet, mindaddig, amíg a szocialisták, mint a fennálló rend egyetlen komoly ellenfelei elméletben és gyakorlatban az uralmonlévők technikai hadifelszerelésével szemben meg nem találják az időszerű harc helytálló ideológiai igazságait és sikeresen alkalmazható gyakorlati módszereit. A tömeg, mint mennyiség, ma másodlagos jelentőséggel bír a harcban, az uralkodó osztály minőségi harcával csak a szocialista tömegek minőségi erői állíthatók komolyan szembe. Eddig úgy tűnhetett, hogy a két osztály között folyó könyör-

telen küzdelem kizárólagosan a gazdasági és politikai fronton fog lezajlani, ma már láthatjuk: az uralkodó rétegek a roppant gazdasági megrázkódtatások és politikai eltolódások ellenére is hatalmon vannak s a polgári államforma kialakulása óta sohasem éreztették olyan leplezetlenül és könyörtelenül politikai és gazdasági erőszakosságaikat, mint éppen napjainkban. A tudomány és technika fejlődése a mai termelési rendet és a társadalom szociális berendezkedését szét akarja feszíteni és itt van az emberiség nagy része, amely védelmére kel a fennálló rendnek. Nem csak a birtokosok, hanem a nincstelenek is, nem csak a termelő eszközök tulajdonosai, akiknél ez az állásfoglalás szimpla gazdasági és politikai szólammal magyarázható, hanem a bérmunkásság egy része is a tulsó parton harcol, holott világos, hogy ez az átpártolása, helyét nem találása politikai és gazdasági helyzetéből, vagy csakis ebből meg nem magyarázható. A proletár és szocialista fogalmát eddig szerették azonosítani. Az utóbbi időkben bebizonyosodott, hogy aki proletár, az nem feltétlen szocialista is, sőt az előbbi nem is föltétlen előfeltétele az utóbbinak. A proletariátus gazdasági, politikai helyzeténél fogva szinte predesztinálva van a szocialista tanok elfogadására és követésére, de ahhoz, hogy ezeket a tanokat elfogadhassa és útmutatásait követhesse, meg kell velük ismerkednie, értelmébe és érzéseibe fel kell azoknak szívódnok. A szocializmus tudomány, de nem absztrakt fogalmi kör, hanem társadalomtudomány, amit a szocialistának nemcsak agyával kell fölértene, hanem érzéseiben át is kell élnie, hogy a mindennapi gyakorlatban alkalmazhassa. Ha ez így van, kérdezzük meg, hogy az utóbbi tizenöt esztendőben mit tett a szocialista mozgalom a szocialista eszme plántálása és gyakorlati átélése érdekében? Eleddig formulákkal dolgozott, a szervezetek tagjait konzervatív iskolai módszerrel nevelte, a tanulást a magolás, a tudást a zökkenő nélküli leckefelmondás jelentette. Ezzel a módszerrel megnevelt „képzett, tudományos” szocialisták túlnyomó része bensejében megmaradt kispolgárnak, vagy éppen „tudományos” sznob és érzelmes parvenü lett. Aki kételkedik ebben az állításomban, az nézze meg „elvtársai” életét az otthoni környezetben, társasági összejöveteleken és hallgassa meg ugyanezeknek az embereknek szónoklatait és olvassa el elvi fejtegetéseket tartalmazó írásait. Rögtön világossá válik, hogy milyen veszedelmes kettősség él bennük s hogy ez a kettősség mennyire kezére játszik a szólamokban ócsárolt és gúnyolt burzsoáziának. De az ilyen vizsgálódások nyomán nem csak arra jövünk rá, hogy a helytelenül nevelt munkásság külsőségeiben, ártatlannak látszó társadalmi szokásokban mennyire hasonul a polgársághoz, hanem azt is látni fogjuk, hogyan sikkad el napi harcainak értelme, kicsinyes göggyével, gyökértelen ábrándjaival hogyan takarja el maga előtt a világ reális képét s eközben mennyire megfélemedzik harci eszközeinek helyes megválogatásáról és alkalmazásáról. Az utóbbi hónapok politikai eseményei, illetve a proletariátusnak ezekkel az eseményekkel szemben nyilvánított állásfoglalása szomorú példaadással szolgálhat állításaimhoz.

Mit láttak a szocialisták vezérlő szellemei az elmúlt hónapok eseményeiben és jelentőségüket, értelmüket hogyan magyarázzák? Szükségesnek tartom leszögezni, hogy a mai romantikus formájában a német és osztrák úgynevezett földalatti mozgalom erejében és jövőbeni lehető-

ségeiben nem hiszek. A fennálló hatalmi keretek között, az ellenfél szervezettsége és fegyveres ereje mellett a szocialisták által remélt tömegmozgalom a föld alatt ki nem alakulhat, az ellenfélre semmiféle hatást nem gyakorolhat. Akik ebben a mozgalomban forgácsolják el magukat, azok egy régi forradalmi romantika áldozatai, nem, hogy elősegítsék az új mozgalom kialakulását, hanem tárgyaltan lelkesültségükkel és vak optimizmusukkal hátráltatnak minden komoly, időszerű kezdeményezést. Fájdalmas tudomásul venni, hogy az ellenforradalmi hullám évekre, évtizedekre a maga sodrába erőszakolta Európa gazdasági és politikai alakulását, de nem szabad szemet hunyni a való tények előtt és oktalanság alaptalan jóslatokkal és ígéretekkel szédíteni magunkat és társainkat. Pszichológiai szempontból talán helyes lehet, ha a századparancsnok rumot ad inni a rohaba induló katonáknak, mert ebben a pillanatban vakon engedelmeskedő, maximális erő kifejtésre van szüksége, de végzetesen helytelen lenne, ha a kaszárnyai életben is állandóan rummal traktálnák a legénységet. Az ilyen állandó szédületben tartás erősen lecsökkentené a hadsereg harci képességeit. De szédíteni nem csak alkohollal, hanem eszmei gőzzel is lehet. A szocialista hivatalos mozgalom nagy mértékben ma ilyen eszmei gőzkörben tartja seregeit. Az ő ténymegállapításaik szerint, például, a „második német forradalom” leveretése Hitlerék gyöngeségét jelentette. Mintha iskolai könyvből olvasták volna föl, megállapították a nemzeti szocialista front belső ellentmondásainak kiéleződését, a gazdasági helyzet tarthatatlanságára és az uralmi kereteken belüli pozícióharcok leküzdhetetlen elfajulására következtettek és nem kis meglepődéssel hangoztatták, hogy elkövetkezett a hitleri diktatura vége. Nem politikus és nem tudományosan képzett szocialista az, aki a maga fantasztikus vágyálmait magyarázza bele a reális eseményekbe. Az illető elmélkedőknek már az orosz és olasz tapasztalatokból tudniok kellett volna, hogy a kirobbanó ellentéteknek rögtöni és gyökeres elfojtása nem annyira a hatalmonlévők gyöngeségét, mint inkább azok lélekjelenlétét, cselekvő képességét, szóval a helyzet és az erőviszonyok kellő ismeretét jelenti. A Röhm-puccs pillanatok alatt történt leveretése, az esetnek helyesen felfogott propagandisztikus beállítása, természetes, hogy Hitler megerősödését jelentette. És mikor Hitler a véres éjszaka után szabadságra ment, ami egymagában is nagyszerű taktikusra vall, erről mi volt a szocialista vélemény? A Vezér pályafutásának vége, mondták, Hitler tulajdonképpen a Reichswehr foglya, pozíciót cserél vele Blomberg és egy új éra kezdődik Németországban. Hitlerből azóta, a saját szempontjából nagyon helyesen, a hadseregre támaszkodva, a nép és a Reichswehr teljhatalmú vezére lett. A szocialista fórumok sokat vártak a juniusi eseményektől, sokat belemagyaráztak és végül megállapíthatják, hogy Hitler sohasem állt erősebben, mint ma. Hogy hatalmi pozíciójának megerősítéséért „feláldozta” a nemzeti szocialista „elmélet” egy részét, ez igaz, de ez sem a szocialista front javára történt.

A junius harmincadiki eseményeket az ausztriai horogkeresztesek lázadása követte. Szocialista mozgalmi szempontból Dollfuss halála sokkal nagyobb jelentőséggel bírt, mint a németországi események. A szocialisták fordított véleményre jutottak. A lázadás ténye elhomályosult előttük s jóformán csak a gyilkosságról, mint holmi egyéni akcióról be-

széltek. Holott az osztrák szocialista mozgalom szempontjából a történéseknek egészen más értelmük van. Először is nyilvánvalóvá vált, amennyiben a szocialista front, amely „él a föld alatt és megmozdulásokra kész”, az első huszonnégy órában nem adott magáról életjelt, ez azt jelenti, hogy az osztrák illegális mozgalom éppen úgy csak a helyzetet át nem gondolt rajongók és az emigrációba került vezérek fantáziájában él, mint a német földalatti mozgalom. A német és az osztrák események olyan megpróbáltatásai voltak az állítólag föld alatt élő és tömegekkel rendelkező német, illetve osztrák szocialista mozgalomnak, amelyek után a konzervatív és még ma is fennen hangoztatott tegnapi pártigazságok különösebb lelki-furdalások nélkül a lomtárba helyezhetők. S ha a szocialisták „passzivitása” a juliusi puccs alkalmával, részemre az illegális mozgalom teljes jelentéktelenségét bizonyítja, mit szólhatok akkor Otto Bauer nyilatkozatához, melyben az osztrák kormány esetleges kibékülési kísérletét kereken visszautasítja. Kényes taktikai pont. Jelentőségében legalább olyan nagy horderejű kérdés, amilyen annakidején az oroszok részére a breszt-litovszki béke megkötése volt. De az oroszok megkötötték a békét, mert tisztában voltak azzal, hogy egy kényszerű taktikai lépés nem okvetlen kell, hogy mozgalmi opportunizmust eredményezzen. Valószínű, ha Bauer nincs emigrációban, az ő meggondolása is más lett volna, mint ez esetben. Az emigrációba szorult vezérek könnyen ellentétbe jutnak a mozgalom pillanatnyi érdekeivel. Az ausztriai munkásság részére az okosan irányított „kibékülési” folyamat, a mozgalom hamaros talpraállásának lehetőségét adhatta volna meg. Természetesen olyan vezetőkkel az élen, akik a „kibékülést” nem a szocialista feladatok alól mentesítő paktumnak, hanem a mozgalom megindításához, alkalmi kiinduló pontnak fogták volna föl. Egyelőre tény, hogy az osztrák helyzet tovább alakul és nem a hirtelen összeomlás felé, ahogyan azt a jólelkek kívánnák. A szocialisták beleszólása nélkül, a reakció konszolidálása felé közeledik.

Közben meghalt Hindenburg — és Hitler az elnök halála előtt már néhány nappal, ha nem is koronáztatta magát császárrá, átvette az elnök hatalmi körét, mert ahogyan a birodalmi gyűlésen kijelentette: erre a legmagasabb tisztségre őt a végzet jelölte ki. Németország legfőbb ura lett, mert az akart lenni, vagy azért, mert a helyzet alkalmas arra, hogy a német nép Hitlerben egy nemzeti és faji istenséget tiszteljen. S aztán jött a népszavazás megjátszása és megjátszatása. Valóban játék volt ez, még helyesebb szóval: komédia. A fegyverek ura véleményt mondott cselekedeteiről a kiszolgáltatottakkal. Büntetés terhe alatt szavazni kell *igen*-nel, vagy *nem*-mel. Ha valami isten csodája folytán a diktátorra nézve kedvezőtlenül sülne el a játék, akkor a rendezőknek módjukban áll a valódi eredményt jobb belátásuk szerint megváltoztatni. A szocialisták részéről egyetlen helyes politikai állásfoglalás lett volna: kivonni magukat a játékból és tartózkodni a szavazástól. Ha van illegális mozgalom, akkor az így adhatott volna magáról életjelt anélkül, hogy a tagság nagyobb veszedelmeknek tette volna ki magát. De illegális mozgalom nincsen és így a szavazástól tartózkodók száma elenyészően kicsiny. A *nem*-mel szavazók száma pedig éppen annyi volt, amennyit a szavazatszámoló bizottságok jónak tartottak felmutatni. A szocialista sajtó elé-

gedetten állapította meg, hogy a *nem*-mel szavazók száma öt százalékkal több volt a november 12-iki eredményénél. A kommentálók elfeledkeztek arról, hogy novemberben egy külpolitikai eseményről, most pedig egy belpolitikai csinytevésről volt szó. A hatalmon levőknek akkor arra volt szükségük, hogy a német nép lehető legnagyobb egységét bizonyítsák a külföld felé, most az egységesítés szempontjából éppen ellenkezőleg arra volt szükség, hogy rámutassanak a néptestvérek között bujkáló és destruáló marxisták mozgolódására. Tudott dolog ugyan, hogy a *nem* szavazatokat nagyrészt a katolikus vidékek lakossága produkálta és mégis a „Völkischer Beobachter”, a maga szempontjából nagyon helyesen, megállapította, hogy a nagy ipari városokban a kommunisták egyes sejtjei még fenmaradtak, amelyeknek a jövőben az állam különös figyelmet fog szentelni. Újból s keményebben összefogni a még mindig fennálló marxista veszedelem ellen. Íme, a felelet arra a kérdésre, hogy a kormány miért produkált tizenöt százalék ellenzékét. Nem lehet kétséges, hogy Németországban 4,287.808 embernél sokkal többen elégedetlenek a fennálló uralmi formával. A szocialisták azt írják, hogy a két népszavazás között kimutatható öt százaléknyi differencia az ellenzék megerősödését, fölbátorodását és a nemzeti szocialista front meggyöngyülését jelenti. Nyilvánvalóan agitációs célzattal beszélnek így, nem törődve azzal, amit novemberben nagyon helyesen megállapították, hogy az ilyen terrorral rendezett népszavazás nem egyéb kutyakomédiánál. Rossz, időszerűtlen taktikai módszer az, amit a szocialisták folytatnak. Gyöngegüket már elárulták, mikor akár *igen*-nel, akár *nem*-mel belementek a játékba. A politikai analfabéták tömegei előtt ma Hitler a nemzet túlnyomó többségének jóváhagyásával áll a helyén és amit tesz, az szentesített cselekedet. Röhméket legyilkolták, nagyszerű eredménnyel megéjtették a népszavazást s ma nincs, aki súllyal és tekintéllyel felszólalhatna a vezér hitehagyása ellen.

A választás alatt az újságok, a rádió és a plakátok már nem a nemzeti forradalomról beszéltek. „Hitler-béke.” Ez az írás állt a száguldó mozdonyok homlokán és a pénzügyminiszter kijelentette: „A nemzet összefogásának még főségebbnek kell lennie és meg kell mutatnunk a jövőben, hogy Németország fizetőképes és rendezni akarja adósságait.” És a tömeg, amely tegnap Hitlerre, a forradalmárra esküdött, ma fejet hajt „józan” politikája előtt. Röhmék leveretése után valóban új éra vette kezdetét. A nemzeti szocializmus másfélévi álforradalmisága után a feudális-kapitalista reakció korszaka következik az átorganizált, aktivizált hadsereg támogatásával. Az egész nagy komédiával Papen lehet a legmegelégedettebb. Erősen háttérbe szorult Hitler mellett, de a közeljövő alakulása mégis az ő nagyszerű politikai és diplomáciai sikereit fogja igazolni. Hiába lötték el mellőle munkatársait, ő megmaradt fontos személyiségnek, ő az az újkori trójai faló (ahogyan az egyik szatirikus megrajzolta), amely az erjesztés csiráit újból belopta Ausztriába és olyan természetűek ezek a csirák, amikről a fa-ló gazdája sem tudhat semmi bizonyosat. Papen a nemzeti szocializmus követe és mégis a feudális-kapitalista reakció megtestesítője. A hírek, melyek szerint Papen visszavonul a politikától, nem egyebek, újabb taktikai fordulat előkészítésénél. Hitler a hatalom ura, de politikájának irányvonala visszakanya-

rodott a multhoz. És ezen a ponton felvetődik a kérdés: Olaszországon kívül milyen további lehetőségei vannak a fasizmusnak?

1085

Szerintem, a fasiszta-mozgalom csakúgy, mint az orosz befolyás alatt álló kommunista-mozgalom az olasz, illetve orosz eredményekkel befejeződött. Rövid időn belül a német, osztrák és egyéb kísérletekben már nyomát sem fogjuk találni a fasiszta reális politikának, amely modern, olykor forradalminak ható jelszavak alatt eredményesen vitte előre a XX. század ellenforradalmi erőit. Az olasz eredmények ma már szembetűnők és a követő próbálkozások számára utolérhetetlenek. Hogy megint azt mondjam, Hitlerék időben megkéstek. Az ő mozgalmukat már csak a nyílt reakció tarthatja életben és életben is fogja tartani, mert a szocialista front nem csak fegyverzetében gyöngye, de önmagában is meghasonlott. Ennek a meghasonlásnak a gyökerei az orosz forradalom megülledéséhez, az utóbbi évek orosz politikájának európai-kapitalista orientációjához vezethetők vissza. A szociáldemokraták, multjuknál fogva nem jöhetnek komolyan számításba a hirtelen változás szempontjából, a kommunisták nem tehetnek semmit Moszkva jóváhagyása nélkül, Moszkvának pedig reális belpolitikai szempontból, sem politikailag, sem katonailag, sem gazdaságilag nem érdeke, valami nagyobb szabású európai fölfordulás. Moszkva hamarosan szerződésre lép Berlinnel, de ezenkívül francia barátsága is megbénítja minden forradalmi tevékenységét. Világra szóló esemény volt az orosz repülőraj európai látogatása. Párisban csak a cári Oroszország képviselőit üdvözölték akkora reverenciával, szövetséges hódolattal, mint a szovjet katonai repülőit 1934-ben. Miniszterek fogadták a pilótákat és hol volt ekkor a francia kommunista párt? A kérdés azért is helyénvaló, mert Prágában megjelentek a párttagok és tüntettek a repülők mellett. A kommunista szenátor a „világbéke kezeseinek” titulálta a pilótákat és a tömeg a vöröshadsereget éltette. Ez a néhány perc mennyi kegyetlen ellentmondást foglal magában! Az „orosz követség tagjai és a pilóták nagyon kényelmetlenül érezték magukat”, de aztán megjelent a cseh rendőrség és a szimpátia-tüntetés rendezőit gumibotokkal szétkergette. Ugyanekkor Mussolini világgá kiáltotta, hogy szívből örül a vörös repülőflotta fejlődésének s mint Oroszország szövetségese megdicsérte a hadipilóták bravuros teljesítményeit. Mussolini dicséri szövetségeseit, a francia kormány a vörös pilótákban ünnepli katonai hatalmának részeseit és Prágában, ahol a szövetségi viszony még távolról sem eléggé kimélyített, a kommunista párttagokat véres megaláztatásban részesíti a rendőrség, miközben a katonai zenekar az Internacionálét harsogja.

Az orosz kommunizmus és az olasz fasizmus a háborús fölfordulás következményei s ahogy mulik fölöttük az idő, erejük kimerül önmagukban s exponált karakterük feloldódik az általános viszonyokban.

Magában Németországban mind a két mozgalom kifutotta formáját. A volt német kommunista-mozgalom feltámadásához, nem utolsó sorban az orosz helyzet változása miatt, semmi remény nem lehet, Hitler fasizmusát, az olasz helyzet változása miatt, Mussolini felől éri a legerősebb támadás. Az orosz forradalom és az olasz fasizmus egy korszak lezáródását jelentik. Az egyik metódus ortodox követői fölmorzsolódnak az

munka

értelmetlen, meddő erőfeszítésekben, a másik irányzat követői észrevétlenül átalakulnak a reakció szolgálivá és védelmezőivé...

Hallom magam ellen a vádat: „megállapításaim antimarxista beállításúak”.

Az én marxizmusom: számotvetés a tényekkel és a lehetőségek felismerése, hogy időszerűen szocialista munkát végezhesünk.

Kassák Lajos

A csiga

Dr. Káhn Raul stb. világosan ki van írva a kapu alatt. Amíg a lépcsőn mászok fölfelé, ismételve a nevét, hogy megszokjam és érthetően tudjam kiejteni. Ez hat.

A lépcső sok: ötödik emelet. Egy ilyen nagy úr lakhatna a földszinten is. Lift jár. Igaza van, aki fel akar keresni, annak az ötödik emelet nem magas.

Kifulladásra, emeletenként megállok.

— És ha mégsem lesz segítségemre? — pedig odahaza milyen biztosra vettem, hogy el fogja intézni a kérvényemet. Odahaza bátrabban gondolkozik az ember.

Ujból nekiindulok egy emeletnek, de lassabban. Más alkalommal gyorsabban járok, de most pihenve akarok megérkezni.

Alig mászok. Eszembe jut a csiga. Az is mászik. A giliszta kúszik, de az egy féreg.

— Milyen családba tartozik a csiga? — nem jut eszembe. Pedig ötödik gimnáziumban tanultuk. Meg kellett volna tanulni akkor a leckét és most hasznát venném. Igazuk van a tanároknak. Különben az életben nem boldogul az ember.

Megállok az emelet felén és próbálok higgadtan gondolkozni.

— Nézzük csak. A csiga egy puhány, — de mégsem helyes az elindulás, — a csigának háza van és azt a hátán hordja. A csiga házzal jár. Ki látott már csigát ház nélkül? Én még nem láttam. A csiga lassan mozgó állat, mert ráér, — abbahagyom, így nem jövök rá soha a csiga családjára.

Idegesen megyek néhány lépcsőfokot, de meg kell állnom, mert gyöngyözik a homlokom és izzad a tenyerem. Izgulok a csiga miatt: valósággal gyötrődöm, hogy nem jut eszembe a családja. Zúg a fejem, már egész testemet kiveri a forróság:

— Jó lenne megnézni a természetrajz könyvet. Így egész biztos, nem tudok értelmesen beszélni a méltóságos előtt, mert eszembe jut ez a szamárság.

Egy kövér úr megy el mellettem. Fiatalos léptekkel halad a lépcsőn. Kétségbeesett bátorsággal megszólítom:

— Engedje meg uram, Szilasi János vagyok, egy szívességet kérnék Öntől...

— Daróczy! Tessék, — fordult felém türethető nyájassággal.

— Kérem ez nem egy olyan kérés, ne tessék félremagyarázni, de szeretném, ha Ön felvilágosítana, hogy milyen családba is tartozik a csiga? Sehogysem jut eszembe, — siettem még hozzá mondani. 1087

Kutatón rám nézett és sajnálkozva ott hagyott.

Igaz, kérhettem volna különb szivességet is. Megszégyenítve neki-indultam az utolsó emeletnek.

— Lesz, ahogyan lesz, — benyitottam az előszobába.

A titkár úgy fogadott, mint egy urat. Nem tudta, hogy állás ügyben jöttem.

Leültetett.

Igy jobb is, kipihenhetem magam.

— Mégiscsak a puhányoknál kell a csiga rokonságát keresnem. Nézzük csak! Lassan jár tovább ér. Szellemes állat a csiga. Csiga-biga gyere ki, ég a házad ide ki, — ez már hülyeség.

Igyekszem elfelejteni a csigát. Nézem a titkárt, aki dolgozik. Jól ápolt külsejű ember. Higgadtan rója a sorokat, gyakran leveri szivarja hamuját: hol ír, hol maga elé mereng. Bámulja az előszoba ajtaját.

— Vagy vár valakit, vagy szeretne innen elmenni, de valamit akar. Elvégre unalmas is lehet ilyen szép időben dolgozni. Én szívesen ülnék a helyében. De az is meglehet, hogy valami fontos és halaszthatatlan ügyön gyötrődik. Értelmesebb ügyön, mint a csiga családja.

Csengetnek. A titkár rugalmasan áll fel, ugrik, mint egy zerge és eltűnik a méltóságos ajtaja mögött.

Most én következem, csak eszembe ne jusson a csiga. Elébe állok a méltóságosnak, megértően a lelkére beszélek és lehetőleg olyan közvetlen megnyerő modorban, mint a titkár. Itt ez a mérték. Megmagyarázom a méltóságosnak, hogy évek óta állásnélkül vagyok. Utalok emberi meleg szívére, hogy lássa be helyzetem tűrhetetlen voltát. Ezt tovább így nem lehet bírni. Okosan rá fogom vezetni, hogy én is ember vagyok: erős és minden munkára alkalmas. Fáradhatatlan friss erő vagyok. Ezért én üzlet is vagyok számukra, mert nincsenek az idegeim és izmaim elhasználódva. Én szívesen felváltom az eddig robotolókat. Pihenjenek. Ő rájuk is ráfér. Legyünk emberek kérem, segítsünk egymáson. Ha kívánja, megmutatom karizmomat is. Sovány vagyok, de erős. Birom a munkát.

— Kéreti a méltóságos, — szólított meg a titkár még nyájasabban, mint előbb. Nem is vettem észre, amikor belépett az előszobába, olyan nesztelen lépésekkel jött, mint a macska. Csupa állathasonlataim vannak ma, ezen nem lehet segíteni.

Még nem rendeztem el gondolataimat, de egész biztosan felét sem fogom az elgondoltaknak mondani.

Beléptem a méltóságos szobájába és azonnal eszembe jutott a csiga.

— Méltóságos uram, a legalázatosabban kérem elnézését, hogy egy év után újból zavarni merészelem kérésemmel, de azóta helyzetem még tűrhetetlenebbre fordult...

— Üljön le, Szilasi úr, — biccentett felém barátságosan, — emlékszem Önre és tettem is valamit az érdekében. Jó kezekben van az ügye, de az állás nem megy olyan könnyen. Sokan vagyunk. Mindenki éhes, de Ön ezt, mint intelligens, érett ember megérti, hogy a mai kor

munka

betegsége nem helyi jellegű világválság, ezen csak fokozatosan lehet segíteni és nagy körültekintéssel. De most Önre fog kerülni a sor. Ezt ígérem Önnek régi ismeretségünkre való tekintettel.

Minden tagomban zsibbadság járt, ültem és figyeltem a méltóságos jóindulattól zenélő hangját.

— Szeretnék már állásban lenni... — motyogtam bátortalanul, nagyon letompított hangon, nehogy megzavarjam a méltóságos nekiinduló jóságát.

— Természetesen, hogy szeretne, de állásba is fog kerülni, mert magamrészéről igyekszem odahatni. Majd értesítem, — felállt és bámulatos bájjal nyújtotta felém kezét. Tapintása puha volt. Fogta a kezem és beszélt, de nekem eszembe jutott a csiga, pedig olyan rokonian érdeklődött családi körülményeim felől. Én csak puha, zenélő szavakat hallottam és előttem számtalan csiga mászkált.

Az íróasztal tele volt csigával. Fehér és barnaházú csigák voltak. Mindig több és több csiga mászott a szobába. A falon fényes csíkokat vontak maguk után. Kinéztem az ablakon, számtalan csiga mászkált az utcán is. Azután szemeim ködösen visszabámultak a méltóságos kéktiszta szemeibe. Egyszer csak a méltóságos homlokáról két finom csáp nőtt lassan felém, mindig közelebb hozzám. A méltóságos elengedte a kezemet és én indultam az ajtó felé: a csápok utánam nőttek.

— Majd tessék csak türelemmel lenni, hamarosan értesíteni fogom, — hallottam még az ajtóból a méltóságos bársonyos hangját.

A csigák lassan másztak utánam.

Hazamegyek, felmászok a padlásra, felnyúlok a mestergerendára és leveszem a természetrajz könyvem — ha még nem ették meg az egerék, — kikeresem benne, hogy a csigák milyen családba tartoznak. Nincs más dolgom, de az is igaz, ha már fent vagyok a padláson, okosabbat is tehetnék.

Szandai Sándor

A »Magyar Östehetségek« kiállításához

A kiállításoknak mostanában alig van jelentőségük. Ennek a közömbösségnek részben a festők lefáradása, részben a közönség elneveltsége az oka. A Magyar Östehetségek címmel megrendezett kiállítás azonban, legalább is a produkció szempontjából, túllépi az átlagos keretet. De különös, hogy sem a kritikusok, sem a szocialisták nem fogták fel ennek a bemutatkozásnak művészi és társadalmi jelentőségét.

A kiállítók parasztok és paraszti sorban élő munkások. Szürkesorsú emberek, egy-kettőnek már ismert neve van, de a legtöbbje most lép először a nyilvánosság elé.

Benedek Pétert már ismerjük. Uszodon született 1889-ben. Az apja kőműves, aki földmunkára adja a fiát. Péter a világtól elzárva éli a földmunkások robotos életét. A háborúban hadimunkás egy vasgyárban. Csak ennyi történik az életében, amíg fel nem „fedezik”, de most, hogy elismert festő, most sem változott meg a sorsa. Gyerekkora óta rajzol és mindenütt kellemetlenségei vannak a „haszontalanságok” miatt. Sovány,

kajlabajszú ember. Tekintetében van valami primitív ravaszsággal vegyes együgyű ártatlanság. Rangban talán a *legelső* a parasztfestők között. A jelenségeket átfogó közvetlen, finom líraisága képeinek klasszikusan kiegyensúlyozott jelleget ad.

Mellette *Nagy Balog János* a tragikus életű szobafestő áll, akit szintén ismer a közönség. A tónusok mestere. Kevés színnel dolgozik, de ezeknek végtelenül finom árnyalataival fejezi ki sajátosan kemény és melankolikus érzésvilágát. Képeiben azonban már sokkal több a mester-ségbeli raffineria, mint Benedekében. Gögös, zárkózott arca van, szemében a keresés, a problematikusság hol tompa, hol felvillanó fényével. Járt Külföldön, volt a háborúban, aztán végegyomorogta az életét és koldusszegényen halt meg egy kispesti oduban.

Nagy István ez az elmélyedő, gondolkodó arcú néptanító, ide-oda hanyódik egész életében s hiába, hogy diplomás ember, bolyongó paraszt ő is. Sötéten izzó, mélyszínű képei a legtömörebbek a kiállított munkák között.

Áldozó József földműves és nincs egy talpalatnyi földje. Képei impresszionisztikus víziók, erőteljes színekkel és formákkal. A falusi életből vett témáinak közvetlensége ellensúlyozza az impresszionizmus elmosódó, bizonytalan festői jellegét.

Oravecz Imre nagyidai tehenész és mezőgazdasági munkás. Pate-tikus látásmódját a lágy színek ellentéteivel és a rajzszerűség kidomborításával fejezi ki.

Csülök, ez egyik szobrász művészneve. A Tiszapartján él „Mindég szegény voltam és szegény is maradtam” — mondja — „ez az életem története”. Barokkosan gazdag, részleteiben finoman kidolgozott fa-szobrai vannak.

Mári, 51 éves cseléd egy hódmezővásárhelyi tanyán. Képei szug-gesztív természetábrázolásukkal tűnnek fel.

Nyergesi János, valamikor Kernstock Károly ecsetmosója volt. Járt Párisban, most heti 12 pengőért dolgozik a nyergesújfalusi palagyrban. Munkásokat, pihenő embereket fest néhány biztosan odavetett vonnallal és sötét tónusú színekkel.

Káplár Miklós pásztor volt, aztán Budapesten pincér, most megint a Hortobágyon él. Ereje karakterizálóképességében van. Színeiben a leginkább hajlik a giccs felé.

Markovich Horváth Antal barkácsoló, amíg élt, egy hódmezővásárhelyi tanyán „faragesálta” a vallásos aszkétára és a kemény parasztra egyaránt jellemző szobrait. *Hudlák Mihály* napraforgókóro beléből formázza a japán művészet finomságaira emlékeztető állatfiguráit. Kisegítő napszámos Hajdudobozban. *Bakos József* a fa tömbszerűségét kidomborító szobrász, vidéken cipész.

Győri Elek tokaji paraszt-kovácslegény. Külsejében, modorában a békebeli mesterlegény típusa, belső érzésvilágában paraszt, erős érzéssel az emberi groteszségek iránt.

Nagy Márton, komáromi kőműves az osztálytudatos munkást képviseli. Az expresszionizmus felé hajló festőiségét ő már szocialista szem-

léletének rendeli alá. És mint városi munkás úgy mondanivalójában, mint formában tele van nyugtalansággal. De ha nincs is meg benne a többiek belső harmoniaja, rajta is megéreződik a vidék hatása.

*

Ime. Egytől-egyig mind proletárok. Arcképeikből, nyilatkozataikból a mindennapos munka és a veritékes gond szólal meg. Zárkóztak és kemények, mint nehézsorú életük. De ebben semmi különös nincsen. Aki képeik előtt áll, láthatja, hogy ezek az emberek, mint alkotók, nem kérnek elnézést a sorsuk miatt és azt sem érdemlik meg, hogy megveregessük a vállukat. És mi nem is sóhajtottunk föl: érdekes, egy suszter, egy földmunkás, egy napszámos és hogy tud festeni. Hanem azt mondjuk: ime mennyi érték van az embertelenül élő népben, milyen erők lehetnek ezek az emberek, hogy ilyen sors ellenére is alkotni tudnak. Mert ők művészek, akiknek ugyan sokat kell még fejlődni, de már ma is ott tartanak, hogy alkotásaikban dokumentálják emberi értékeiket. A nyomor csak hátráltatta fejlődésüket. És mi nem sajnálni, vagy megcsodálni, hanem értékelni akarjuk őket. Paraszti proletár mivoltuk csak alkotásaik karaktere szempontjából érdekel bennünket. És társadalmilag annak a nyomorúságos helyzetnek a szempontjából, amelyben élnek s valószínűleg élni fognak még a többi művésszel és a nincstelen milliókkal együtt.

A kultúra árnyékában nőttek fel, senki sem tanította őket és ez sem lehet különös értékmérő azokkal szemben, akik tanultak festeni. De érdemes kihangsúlyozni, hogy kiérett alkotásokat hoztak létre, amelyekben benne van életük lényege.

A népi erők a népművészetben is kifejezésre jutnak. De a népművészet személytelen, hozzá van növe a nép használati tárgyaihoz és eszközeihez s mint ilyen egy nép érzelmi világának, kulturájának *átlagát*, keresztmetszetét mutatja. Ezek a festők és szobrászok kétségtelenül, csak a népművészet légköréből nőttek ki, de alkotásaikban ők már nem a szöttek, cserepek, kézimunkák dekoratív értelmében népművészek. És nem is népiesek úgy, ahogyan ma a fiatal írók egy része népieskedik szentimentális rekvizitumokkal. Náluk a népi karakter *egyénségükön* megszűrve jelentkezik. Munkáik így a népkultúra *hosszmetszetét* adják, de ezzel már túl is léptek ők a népművészet átlagán, illetve annak tegnapi formáján.

Hiba volna azt mondani, hogy a művészet legmagasabb csúcsát jelentik és hiba volna képeiket művészi irányokhoz, iskolákhoz, vagy más festők képeihez viszonyítani. Ha némi azonosságok és hasonlóságok fel is fedezhetők náluk, bizonyos, hogy ezek az emberek saját lábukon állanak és végeredményben *nem hasonlítanak semmi másra, csak önmagukra*. A világ minden eseménye és jelensége személyes ügyük, a dolgokkal, mint igazi alkotók, személyszerinti kapcsolatban állanak.

Komponálásuk, színkezelésük, kifejezésmódjuk elüt egymástól. Mindegyiknek függetlenül a másiktól, önálló értéke van. Mégis sok közös vonás van bennük. Egyszerűek, kiegyensúlyozottak, de nem primitívek. Gazdag színérzékük van, technikailag fejlettek és munkáikban akaratlanul és öntudatlanul is felhasználják az izmusok értékeit. Közös vonás

bennük a szükséztűség, az, hogy mindig a lényegét adják. Ecsetjüket az ő sajátos világképüknek összelátása vezeti. Nem a témában, hanem festőiségük maradéktalan megjelenítésében fejezik ki fantázia nélkül, korszerűen magukat.

— Ki szoktunk mönni a természetbe, — mondja Méri, — emlékezetből nem igen szoktam festeni.

— Pedig a maga dolgai nem olyanok, mint a természet...

— Dehogynem kérem, a természet olyan, amilyennek *én látom*". Környezetük, élettapasztalataik nagy élménye hatja át őket.

*

Nem esünk faluimádatba és mi látjuk a város kinövéseit is. De ismerjük a falu szörnyű elmaradottságát, társadalmi konzervativizmusát és azokat az egészségi, kulturális viszonyokat, amelyekben a falu él. És épen ismereteinknél fogva nem akarjuk a falut a város fölé helyezni. És semmiesetre a falusi művészt a városi fölé értékelni. Nem helyeseljük, mert antiszociálisnak tartjuk a most fasiszta hatások alatt keletkező népies irányzatoknak azt az elfajulását, amelynek pl. „gyanus az olyan író, aki városban született”. Mi a falusi és városi proletárokat nem választjuk el egymástól, hanem csak karakterükben minősítjük. Mert tudjuk, hogy az emberi fejlődés ténylegesen a városból indult ki. A ma élő fejlődöttebb népeknél már akkor virágzó városok voltak, amikor pl. Európa egyéb területein még nomádok laktak. Csak a városok révén juthat egy nép kulturához és pozícióhoz. (Oroszországban sok évi mulasztást akarnak pótolni, amikor ma az egész országban városokat alapítanak.) Ez a fejlődöttség épen úgy a koncentrált életű város természetéből következik, mintahogyan az ellenkezője az elszigetelt, önmagára hagyott falu következménye. A városi, a falusi emberhez viszonyítva tudatosabb, relative szélesebb látókörű, érzékenyebb és aktívabb. (Ezeket a parasztművészeket is a város fedezte fel. És ami fontosabb: akár mennyire távol éltek a várostól, munkáikon megérződik a városi kultúra nyoma.)

Ezek tények és mégis gyakran felvetődött bennem a kérdés: mi az oka annak, hogy a városi proletár, aki kétségkívül magasabb kulturális légkörben él, mindezideig nem tudott, nemhogy ilyen alkotásokat kitermelni, mint ezek a parasztművészek, hanem például a népdalhoz hasonló olyan értékeket sem produkált, amelyben ennyire benne lenne az ő városi élete, szemlélete, mint a falusié volt a népművészetben. Hogy van az, hogy a hangja sohasem olyan őszinte, olyan keresetlenül egyszerű, mint a falusié? Miért van az, hogy eddig csak igen kevés olyan reprezentatív *művészegyéniséget* tudott felmutatni, amilyenek ezek a parasztművészek? A felvetett kérdések már túllépnek a művészet határain és társadalmi vonatkozásokat érintenek s így az eddiginél intenzívebben kellene velük foglalkozni. (Kassák Lajos a Nyugat szept. 1-i számában pszichológiai és emberi vonatkozásában részletesen ír erről a kérdésről.)

A városi proletáriátus nagy átlagában falusi eredetű. A kapitalizmus kialakulása elején a gyárak első munkásai a földjükről elűzött, felszabadult jobbágyok voltak. Ez a faluról jött tömeg a városban új

munka

életkörülmények közé került. Elszakadt a falutól, de ösztönéletében a város ritmusába még generációk után sem tudta beleélni magát. A városi proletár tudat alatt állandóan menekül a tőle még ma is idegen várostól s ezzel menekül önmagától is, s ez így van akkor is, ha ma már nem tudna többé megmaradni a faluban. A parasztság érzelmi világa azonos a környezetével, de hiányzik belőle a tudatosság, nincs széles látóköre. A városi proletár relative tudatos, de belsejében nem azonos önmagával. Életét, emberségét, csak eszméken keresztül látja, ahelyett, hogy eszméit önmagából kiindulva formálná.

A technizálódás fejlődésével a városi munkás a paraszt alakító, produktív munkájával szemben, egyre inkább csak reprodukív munkát végez. És ehhez a munkához neki személyszerint mind kevesebb köze lesz. Teljesen elszakítják az alakító munkától, holott egész életét munkában tölti el. Rabszolgája lesz a gépnek, s érzelmileg miféle élményt is adhat részére ez a részletekből összetevődő mechanizmus? Tudatában már elérkezett saját osztályához. De odáig még nem jutott, hogy túl a mechanizált munkán, önmagának a polgárságtól elkülönülő emberségére ébredjen. Hiába, hogy tudatos, ha *érzelmi* világából indul ki, leleplezi önmagát. Leleplezi, hogy szocializmusa, kis kivételtől eltekintve, nem benső emberi lényéből adódó átélt élmény. Inkább csak érti, mint éli a szocializmust. És megmutatja, hogy a hang, amelyen megszólal, ritka kivétellel, nem az ő hangja. És ez természetes is, mert a munka, ami eddig életét kitöltötte, már nem tartalom, hanem csak lélektelen eszköz ahhoz, hogy kenyerét megkeresse. Tradíciói nincsenek, érzelmi világában talajtalanná válik. Panaszkodóan szentimentális lesz, vagy narkotikumokhoz menekül, mint például ahhoz, hogy csak diadalmas pózban látja magát. Átveszi a készen kapott érzelmi formákat és a művészetben vagy giccseket produkál, vagy olyan alkotásokat, amelyekben inkább a polgárság fejeződik ki.

Az ilyen alkotásokkal szemben a kiállító parasztművészek épen a faluban élő gyökereik miatt komoly művészi értékeket termeltek. S most lehet, hogy sokan azt fogják mondani:

Ime, a népdalon, a néptáncon, a szötteken, cserepeken és hímzéseken kívül, most már ezek a képek és ezek a szobrok is azt bizonyítják, hogy a falut meg kell hagyni szűzi primitívségében, mert csak így tud alkotni. És lehetnek, akik az alkotást nemcsak a művészetre, hanem a mindennapi életre is értelmezik. Ez azonban épen annyira reakciós és tarthatatlan álláspont, mint amennyire igazak és fejlődöttek a parasztművészek munkái.

Minden eddig felhozott társadalmi és kulturális vonatkozású érven túl, maguknak ezeknek a művészeknek a sorsa is azt mutatja, hogy egészen másképpen alakul művészetük, ha nem a falu elmaradt világában élnek.

Hiszen ha figyelmesen vizsgáljuk munkáikat, két feltűnő ténytet kell megállapítani. Az egyik az, hogy elhagyták a népmese motivumait. Nem festenek sem királykisasszonyokat, sem hétfejű sárkányokat. A reális életet látják és ebben a látásban van valami egészen mély és a népművészet játékosságától elütő szomorúság. A másik tény az, hogy amíg a népművészet általában szorosabb kontaktusban van a munkával, ezek

a művészek alig dolgoznak fel ilyen motivumokat. Ők már ott tartanak, hogy észre veszik a munkán túl élő embert. A parasztban már nem a föld robotosát, hanem az embert látják, a maga mindennapos életében és ezzel mutatják az utat, ahová a művészetben a városi proletariátusnak is el kell jutni. A mai népi művészetnek az a sajátossága, hogy egyre inkább eltávolodik a népiességtől, leveti feudális jellegét. S ez természetes is, amikor a faluba bevonul a technika és a gazdag paraszt mindinkább polgárosodik, a szegény egyre inkább a városi értelmében proletarizálódik és nemsokára csak úgy hírből ismeri majd a falusi népviseletet, mint a városi ember.

Hogy a városi proletár is eljuthasson idáig a művészetben, ahhoz nem a gépek lerombolása, nem a falu fejlődésének mesterséges gátlása, hanem mindennek az ellenkezője szükséges. A városnak nem alakulhatott ki olyan karakterű népművészete, mint a falunak, mert a város a fejlődöttebb kapitalizmust képviselte a falu eddigi feudális maradványaival szemben. A városi proletár emberi önmagáraeszmélésének a gépek további fejlődése az alapfeltétele. Ez fogja magával hozni azt, hogy a városi ember kikapcsolhatja magából a munkamotivumokat, mert a gépnek ura és nem rabszolgája lesz. A munka társadalmilag és emberileg szükséges elvégzése nagyrészt a gépre hárul. És akkor a városi proletár is önmagára talál, mert a gépek legyőzésével az eldologiasodott civilizáció felett új kultúra épülhet fel. És ebben a pillanatban nemcsak a falu, hanem a város is fel fog szabadulni a művészetben.

A Szalonban kiállító parasztművészek egy új, de átmeneti és az állandó alakulásnak alávetett korszakot képviselnek. Megbecsülés jár ki Bálint Jenőnek, a kiállítás rendezőjének, hogy ezt a gazdag anyagot elénhozta. Nem az ő feladata lett volna. A munkáskulturszervezeteknek kellene elvégezniök az ilyen munkát. De hol vannak ezek a szervezetek, amikor alkotó tevékenységről van szó?

Gró Lajos

M. Lulols: Megjöttek az új kulik*)

Az új kontraktkulik hosszú sorban kuporogtak az igazgatóságnak a djattiültetvény szélén álló irodája előtt. Kuporogtak és vártak. A nap nehéz, meleg csendjénél csak a némaságuk volt nehezebb. Lesütött pilláik alól néha felsandítottak a szemben lévő, igénytelen, kopár faépületre, aztán egymásra pillantottak, végig a hosszú sorban, mogorván és vára-kozással tele.

A házból, bentről hangok hallatszottak. Heves, ijesztő hangok. Egy európai haragosan szidta az irnokot. Egy vasszekrény súlyos ajtaja tompa csattanással becsapódott. Egy deszka leesett az asztalról és nagyot csattant a padlón. Aztán megint az előbbi hang kiabál, ellentmondást nem tűrően követel valamit.

A várakozóknak úgy tűnt, mintha a fenyegetően új, idegen élet is-

*) M. L. Az őserdő című regényéből. (Pantheon.)

meretlen veszélyei mind ott gyűltek volna össze, benn, a vezetőség irodájának vékony deszkafalai mögött s annak nyitott ablakain és ajtóin áradnának ki a szabadba, a napsütötte, békés tropikus délutánba.

A djatti-rengeteg a kulik hátamögött feküdt. A nyulánk, magas fák egyikéről-másikáról néha egy-egy nagy levél imbolygott szelíden alá. Tyúk kapirgált a lehullott lombok között, csipogó csibéi számára férgek, békaporontyok után kutatva. Kutya lustálkodott az iroda ajtaja előtt, kábultan a hőségtől és álmában időnként az egyik fülét mozgatta. Az irodaszolga, hátát egy cölöpnek támasztva, szemben üldögélt velük és lomhán, közömbösen báméskodott maga elé.

Egyszerre csak az épület fenyegető csendje hangosabb, elevenebb lett. Az ablakban megjelent egy európai. Hatalmas teste kitöltötte az ablakot. Húsos, kicsattanó, duzzadt arca volt, széles és fehér vállai. Előreálló, kerek hasa csaknem kinyomta az ablakkeretet.

— Mandur beszár! — kiabált.

A kulik behúzták a nyakukat. Az európaiból feléjük áradó erő valószínűleg meghajlította őket.

— Saja, tuvan beszár!

A főmandur sietős, de nesztelen léptekkel előkerült valahonnan az épület mögül.

— Nézd át az irnokkal az új emberek holmiját.

— Saja, tuvan beszár.

Az európai eltűnt az ablakból. Helyét az alacsonytermetű, cingár maláj irnok foglalta el. Ez azzal kezdte, hogy sorjában megkérdezte minden kuiltól, mi a neve és honnan való. Az ismétlődő kérdés és a felelet monoton egyformasággal törte meg a csendet, mintha kő csobbanna ritmikusan a mélybe.

— Djeneng mu, szia pa?

— Karmovirodjo ...

— Dessa mu indi?

— Podjonegoro ...

Igy ment egymásután, újra meg újra, hol jávai, hol szundai nyelven. Néha akadozott a felelet. Ilyenkor az irnok hangosabban ismételte meg a kérdést. A megszólított félelmében még halkabban nevezte meg magát. Voltak, akik hirtelen elhatározással hamis nevet mondtak be. Ezek új lapot nyitottak sorsuknak. Ez volt egyetlen alázatos tiltakozásuk a jövőjük ellen: némán, tragikus nyugalommal szakítottak a multtal.

— Nyissátok fel a bugyraitokat és a bőröndjeiteket.

Elcsodálkoztak, de alázatosan eleget tettek a parancsoknak. A férfiak nem sokat körülményeskedtek, az asszonyok azonban haboztak. Voltak holmijaik, amiket szégyeltek.

— Gyerünk! kinyitni!

Karmina, kacarászva zavarában, húzódozva kibontotta bugyrát. Egy törött fésű, egy törött tükör, az elszáradt virág, amit annak idején a kontyában hordott s amely most hervadt, dohos illatot árasztott, egy összehajtogatott ingecske, egy virágos kartonblúz és egy összehajtogatott sarong volt minden holmija.

— Mi van ebben a kendőben? — förmedt rá a főmandur.

— Semmi, apám. Csak egy piszkos kendő.

- Had lám!
 — De ez...
 — Látni akarom! Bontsd széjjel!

A főmandur botjával a sarongba bökött. A lány egy pillanatig habozott. Aztán szégyenkezve, lehajtott fővel kibontotta a kendőt. Irtózatosan szégyelte, hogy a férfiak látják sarongján a vérfoltokat.

— Összecsomagolhatod.

— Szaja... — lehelte alig hallhatóan. A nők vihogtak. A férfiak lesütötték a szemüket, saját szégyenüknek érezték a lány szemérmessége elleni merényletet. Benső érzésében senkit sem lettek volna képesek megbántani.

— Kinek van kése... töre... kriss-e?...

A férfiakat megmotozták, elszedték eldugott fegyvereiket. Mikor a komédia véget ért, engedelmesen lekuporodtak, várták, mi következik még. S megint úgy tetszett, mintha új életüknek minden további eshetősége ott várakozott volna rájuk a kis irodahelyiség négy fala között, ott tárgyaltak, intézkedtek felőlük. Ez a megismerés már várakozás közben felderengett bennük. A hatalom központosítva volt a tuvan beszár irodájában. Volt egy legfőbb, mindenható hatalom. A tuván beszár maga. Hogy együttvéve erősebbek nála, az nem jutott eszükbe. Valami ősi félelem visszatartotta őket ettől a felismeréstől.

Már késő délután volt. Az alkonyat kibújt a djatti-erdőből. A világoosság megfakult. A csend még nyomasztóbb lett. Hirtelen éles hangok verték fel a csendet. Benn, a négy fal között az óra fürgén elütötte a félhatot. Az irodaszolga felriadt álmából, feltápáskodott és egy ócska paranggal kongatni kezdte az iroda ajtajára kiakasztott nagyon rozsdás sinderabot. Előbb gyorsan, kurtán, erőteljesen kongatta, aztán csökkentette az ütések egymásutánját, végül, nagy szünetet tartva, még egy erőset ütött a sinderabra. Beharangozta a fél hatot. Vége a munkaidőnek. Most a messzeségből, öt különböző irányból hangzottak fel ugyanazok a kongatások, felve hullámaikkal az eddig oly mozdulatlan léghört. Csakhamar más hangok keveredtek a hullámokkal, száz meg száz kuli-hang, siránkozó, makogó kínai szavak, tompa csendülészú jávaiak, magas, éneklő szundai hangok.

Aztán elvonultak előttük a kulik, javarészt jávaiak és szundaiak. Egyik kaszárnyájuk, ott feküdt, nem messze az irodától. Szigorúan el voltak különítve a kínaiaktól. A pondokokat két egymástól elütő keleti vallás összeférhetetlen gyűlölködése választotta el, mély szakadék gyanánt.

A fáradt alakok hosszú sorokban vonultak tova. Vállukon a tjan-kol, a kapa. Félmeztelen, sötétbarna bőrük, amelyet naponta tíz óra hosszat gyötört kemény munkájuk közepette a kérlelhetetlenül izzó nap, majdnem feketére sült. Sötét testükre csíkokban tapadt, akárcsak a sötét bivalyokéra, a rászáradt iszap.

Az elvonuló férfiak közül egyesek megtorpantak az iroda előtt, lekuporodtak és vártak. Kiaszott testű férfiak voltak, a nehéz munkától megernyedtt inakkal. Az új kuliktól magukat távoltartva kuporogtak ott,

munka

de időnként az újonnan jöttekre sandítottak, különösképpen az asszonyokra, mintha azt számlálnák, hogy hányan vannak.

— Mit akartok? — süvöltötte arcukba a főmandur.

Egyik kuli fölemelkedett, hajlongva közeledett a főmandurhoz és aztán újra lekuporodott.

— Asszony kellene, mandur beszár.

— Hogy hívnak?

— Sentono, apám. Hatodik esztendeje vagyok kontraktusban, még mindig nincs nőm.

— Összevissza tizenöt asszony jött.

— Látom apám. De ha a mandur beszár megkönyörülne rajtam és szíveskednék nekem asszonyt kiutalni, akkor tessék nekem asszonyt kiutalni, apám.

A főmandur kis ideig gondolkozott.

— Jól van — mondta aztán. Tudta, hogy a kuli fizetésnapkor szó nélkül, anélkül, hogy a segédtsízt észrevenné, leadja neki bérének egy részét, hálából az asszonyért. Az újonnan jött kulik csoportja felé fordult és rámutatott az első asszonyra, aki a szemébe akadt. Ez egy gyereket szorongatott a kendőjében, egy fiúcskát.

— Ezt az asszonyt elviheted.

Aztán a nőhöz fordult.

— Hogy hívnak?

— Virio.

— Szedelőzködj, menj ezzel a férfivel.

A nő habozva feltápászkodott.

Sentono földre sütve szemét mormogta:

— Trimakasi, apám... Nagyon szépen köszönöm...

Szótlanul elindult pondokja felé.

Az asszony szótlanul követte.

Így történt a többi jelentkezővel is, egy fiatal kuli kivételével, aki az öregekkel jött.

— Hát te mit akarsz, Nur?

A kuli, szundai siheder, mereven nézett maga elé.

— Asszonyt akarok! — mondta dühösen.

— Asszonyt akarsz? — ismételte a főmandur. — Mi az, hogy akarsz? Neked itt nincs akaratod... Értetted? — A kulihoz hajolt és két ujjal megráncigálta a fülét, folyton ismételve:

— Akarsz? Akarsz? Akarsz? Mit akarsz? Te disznó! Te fattyú, te! Nur igyekezett kiszabadulni a kezéből.

— Kérek szépen nőt — makacskodott. — Már egy esztendeje itt vagyok.

A főmandur gúnyosan végigmérte és olyat lökött rajt, hogy hanyatbukfencezett. Nur lekuporodott, mire a főmandur megint lökött egyet rajt. És Nur újra felkuporodott. És a főmandur újra lökött egyet rajt, hol az arcába vágva, hol a vállát rángatva és csak gúnyolta:

— Minek neked asszony?... Mit akarsz csinálni az asszonnal?... Vannak, akik öt esztendeje dolgoznak... hét esztendeje és még nem kaptak nőt. Mit képzelsz magadról, te kankutya! Hogy mingyárt nőhöz

jutsz?... Tíz évig is várhatsz, míg asszonyhoz juttatlak, te dög, te majom, te kutya, te bivaly! Te hamam djada!

1097

Az utolsó, nyilván szörnyű sértésre Nur felkapta a fejét. Szemében gyűlölet égett. De a főmandur lenyomta az arcát a földre.

— Mars... mégpedig azonnal... mert összetöröm a csontjaidat. Értetted?... Nézz magad körül... Még vagy harmincan kuporognak itt és lesnek nőre... Nincs szemed?... És a pondokban még háromszázan.

Nur nem válaszolt. A főmandur az arcába vágott.

— Nincs szemed? — ordította.

— Szaja...

— Nézd meg az új kulikat. Hány asszonyuk van még?

— Már csak egy — mondta Nur röviden.

— Nahát, ha egy van, akkor takarodj haza... Mars...

Nur dacosan feltápáskodott, haragosan vállára vetette tjankolát és eltűnt az egyre sűrűbbé váló szürkületben.

Ruki szorongva hallgatta végig a jelenetet. Már csak egy asszony maradt, Karmina. Őt egy öreg jávainak juttatta a mandur beszár, Martonak, aki az első csoporthoz tartozott.

— Ajo ikut... — eredj vele.

A főmandur lökött egyet a lányon. Karmina húzódozott, lopva Rukira pillantott.

— Mért kell neki Martoval menni, apám?

Ruki feltápáskodott s alázatosan lekuporodott a főmandur előtt.

— Mert Martonak már régóta jár asszony — jelentette ki a főmandur.

— De ő az én nőm, apám...

— Itt az új kuliknak nincsenek asszonyaik! — förmedt rá a főmandur. — Eredj a helyedre.

— Ő az én nőm, apám... Velem kell maradnia...

Ruki nem kapott választ. Marto lódított egyet Karminán.

— Mars...

Rukinak fejébe szállt a vér. Ösztönszerűen kése után kapott, de azt már elszedték tőle.

— Ő az én nőm! — hangoztatta fenyegető hangon. Feltápáskodott és kihívó tartással odapeckesedett a főmandur elé, mint férfi, aki jogos tulajdonát védelmezi.

A főmandur szűrő tekintetet vetett rá.

— Menj a helyedre.

— Nem akarok.

— Nem... akarsz? — kérdezte a főmandur és megindult felé. —

Nem... akarsz? Ezt ne halljam többet! Ezeket a szavakat nem szabad nálunk kiejtened. A faludban mondhattad, de itt más világ van ám. Nem akarsz, az itt nincs Kontratkutya'knak nincs akaratuk... — És belemarkolt Ruki karjába. Ruki vonaglott, ki akarta szabadítani magát. Akkor a mandur váratlanul az arcába vágott.

— Jaj!... — Ruki az arcán támadt piros foltot dörzsölte. A főmandur fölemelte rotangbotját és agyba-főbe verte Rukit.

— Jaj! — üvöltötte Ruki. — Bocsáss meg apám!

munka

— Nahát. Most legalább tudod, hogy itt milyen szokások vannak. Nyugodj meg, és menj vissza a helyedre . . .

Ruki görnyedten, csúszva-mászva helyére vánszorgott. Karmina már eltűnt.

— Mandur ketjil!

Az almandurok közelébb jöttek. A főmandur meg az irnok beosztották a különböző csoportokhoz a kulikat. Ruki a harmadik csoportba került, Amat mandur keze alá.

— Már most pofázol? — kérdezte tőle fenyegető hangon a mandur. A férfiak vigyorogtak. Ruki szégyenkezve lehorgasztotta a fejét.

— Dehogy, apám . . .

— Na mer azér! Nekem is van ám botom. Idesüss!

A többiek megint vigyorogtak. Ruki nem nézett fel.

— Gyerünk! Előre, indulj!

Ruki némán csatlakozott a többiekhez. A mandur a harmadik csoport kvartélyához vezette őket és kijelölte kamrájukat, hálólhelyeiket a pondokban.

A sárga ház dalaiból

I.

*Itt élek én: a sárga házban,
rácsok mögött, kegyetlen sorsok
szomorú árnyékában bolondok
orvosaként, idegen országban.*

*Bolondok orvosa: bolond sors
az én életem is; testvéreim
egyedüli barátaim, jó társak:
együtt morzsoljuk napjainkat.*

*A kinti világ idegen tőlünk,
más bolygón tengetjük életünket,
hajótöröttek vagyunk mindannyian:
utasok között a kapitány is.*

II.

*Este van, a betegek lefeküdtek, de csak kevesen alszanak,
a fájdalom és a nosztalgiák órája ez, érezni lehet zsidóságát,
a sarokban egy melankólikus panaszolja felmérhetetlen szenvedéseit,
egy másik millióit reklamálja és hosszú számadásokkal bibelődik,
ime Szardinia császára és a gögös Atyauristen,
az epilepsziások ismételt harcra készülnek a mindennapos rémmel,
az orvos esti inspekciónak indul, megy learatni
a könyörgő tekinteteket és az összekulcsolt karokat,
van, aki évek óta minden este elismétli reménytelen mondókáját,*

vannak, akik ártatlanul alszanak, mint a gyerekek,
 (ki merné kikérdezni álmaikat?)
 minap valakinek homlokára tettem a tenyerem és felébredt,
 csodálkozóan rámnézett és ijedten mondta: mama!
 este van, az orvos is visszavonul szobájába és kinzó gondolatai közt,
 a falon keresztül hallja három apáca ájtatos imádságát,
 imádkozás után ők is lefekszenek és csendben eltemetkeznek önmagukba.
 Mária Béla

«Rongy és palást»

Az üézett cím alatt *Remenyik Zsigmond* tollából cikket olvastam a „Szocializmus” augusztusi számában. Rövid tanulmányféle a „stílusról” és némely „rossz stílusban” írott könyv védelmében. Örülöm kellene, hogy a pártlap helyet enged ilyen elvontnak látszó kérdések megbeszélésére, — rosszallom viszont, fölöslegesnek, sőt károsnak tartom, hogy olyan „elmélkedés” jelenik meg benne, amely ahelyett, hogy a felvetett problémát tisztázná, elkeni, összezavarja, vagy önmaguknak is ellentmondó szólammal próbálja meg azt elintézni. R. Zs. a stílus fogalmát definiálja és összefoglalásában oda konkludál, hogy a stílus nem egyéb, mint az írásművészet rongya vagy palástja. A felvetett kérdés át nem gondolása, vagy a való tények abszolút félreértése rejlik ebben a megállapításban. R. Zs. úgy értelmezi az irodalmi stílust, mint, például, az ember ruházódását. Olyas valami a stílus, ami a műre kívülről akasztódik rá és éppen ezért lehet ilyen is és olyan is, ha akarom rongy, ha akarom palást. Azt mondja: „A (mai) tények, események, eszmék palástot igényelnek (az írótól), amikor csak rongy jár nekik. Mi (R. Zs. féle írók) nem tévedésből, hanem nagyon is tudatosan használjuk ezt a rongyot (értsd „rossz stílust”), mert módfelett tisztán látjuk, hogy napjaink tényeire a stílus által borított palást csak szájalomra méltó jelmez. Becsületes kifejezési formája a rongy. A palást méltatlan takaró szörnyű alakzatára.”

Kétségbeejtően üres szóáradat. Mert:

Hogyan mondhatja egy író, tehát szakember, azt, hogy a stílus ilyen vagy olyan a mű alakzatán? Hiszen a stílus és az „alakzat” nem kettő, hanem egy és ugyanaz. Az irodalmi stílus sem rongy, sem palástja a megírt műnek, hanem az maga az irodalom. Legalább is annak egyik nagyon fontos alap-eleme. Hiszen, ha az irodalmi műnek ilyen vagy olyan külső adaléka csak a stílus, akkor az irodalom stílus nélkül is elképzelhető. No, de ki hallott már ilyen elméletről, vagy gyakorlati törekvésről? A legvadabb izmusok sem mentek tovább a régi stílusok, írásformák felbontására irányuló törekvésnél. Az elavult stílusok, formák helyébe új stílus, formaöntvények megfogalmazását kívánták. Ők nagyon jól tudták, hogy a stílus fogalma alatt félremagyarázhatatlanul az írásmű formai megjelenését, színét, ízét, mélységét, szuggesztív hatóerejét értjük, általában a stílus szóval az írásmű egész karakterét jelöljük meg. Jó irodalomnak csak jó stílusa lehet, rossz (R. Zs. szavával rongy) stílusban még senki sem alkotott jó művészetet. Rongy stílusban írott könyvre a legnagyobb jóakarattal is csak azt mondhatjuk: úgy látszik a könyv írójának vannak érdekes gondolatai, újszerű megfigyelései, mélyebbről fakadt érzései, de, sajnos, az illető író nem művész s így, gondolatait, megfigyeléseit, érzéseit

munka

nem tudja az irodalmi alkotás formanyelvén kifejezni. Az ilyen könyv mondanivalóit nagy fáradsággal és kitűnő értelemmel fölfedhetem magam előtt, de a maguk érettségében, közvetlenül ható erővel, azok soha nem tudnak hozzám közel férközni, mert súlytalanok, színtelenek, másszóval: testetlenek, alakatlanok. Az író feladata az alakítás-alkotás. Minden művészi munkálkodásnak ez a belső lényege és szembevetendő ismérve. Hiszen minden embernek vannak gondolatai, megfigyelései és érzései — de gondolataikat, megfigyeléseiket, érzéseiket csak az alkotók tudják sajátos kifejező módjuk által velünk közölni. A közlésforma és a kifejező stílus: azonos. A kimondásra, formabazárásra még meg nem érett mondanivalóink stílustalanul kerülnek a tollunk hegyére. Stílustalanság: kuszaság. R. Zs. „A stílus”-ról értekezik cikkében és maga ez az írása, amely pedig kimondottan a rendcsinálás jegyében készült: összedobott, „nemcsak” stílusában, de, nagyon természetesen, mondanivalójában is megemésztetlen. Különben nem mondana ilyesmit:

„Egy regény, mint írásmű, amennyiben bizonyos pretenziókkal rendelkezik, sohasem lehet annyira elvonatkoztatott, hegeli értelemben vett idealizmussal rendelkező, hogy legalább magában ne rejtené, ha mást nem, legalább a dialektika csiráját minden vonalon.” Vajjon mit is akarhat velem közölni R. Zs. ebben a mondatában? Talán csak nem azt, hogy a hegeli filozófia anti-dialektikus? Ha nem ezt akarja tudtomra adni, akkor az idézett mondatnak nincs értelme, s ha ez a mondanivalója, akkor szörnyűséges tévedésben van. Hiszen mi marxisták is tudjuk és nem tagadjuk le, hogy a dialektikus gondolkodás és látásmód *hegeli örökség*. Ezek szerint az idézett mondat meggondolatlanul „odakent” s ha írójának kifejező, rendetteremtő stílusa lenne, a szarvas értelmi hibát ő maga is észrevette volna fogalmazványában. — Másutt azt mondja:

„Egy kor, mint a miénk, régebbi nagy írásműveket kitermelő korokhoz hasonlóan (Homeros, Dante, Cervantes, Voltaire, Swift, A. France) tele van ellentmondásokkal, förtelmekkel és förmedvényekkel. A világos, skrupulózitás nélküli utat csak a kétely nélküli műkedvelők beláthatatlan serege jelzi, bevallott rongyaink helyett pongyolába vagy jelmezes palástba öltözöttek... Ebből a gondolkodásból kiindulva kelek védelmére az elhangzott támadásokkal szemben... már megjelent két kötetem stílusának, mint általában egyéb olyan írások védelmére is kelek, melyek bár az írás közönséges szabályaihoz nem alkalmazkodnak, de stílusukban is visszaadják annak a kornak zavarosságát, melyben és amely ellen íródtak.”

Megint egy sereg szó, anélkül, hogy egyértelmű tartalmat hordanának magukban és anélkül, hogy a fogalmazás mögött gondolattisztaság és a mondat szerkesztésben (stílusban) kifejező, megjelenítő erő lenne. Az idézett részben R. Zs. azt mondja, hogy a jó írás stílusában is vissza adja a kor zavarosságát. Nem tudom, Dante versformájában, kötött stílusában, mely a pokol förtelmeiről beszél, hogyan és hol adódnak vissza a kor zavarosságai? És mért neveznék Swift szatirával, leleplező tendenciával telített főművének, a Gullivernek stílusát zavarosnak? És Homeros Illiásának és Odysseájának mióta mondható zavarosnak a stílusa? És A. Francenak, a nagy stilisztának miért neveznék korának gazdasági, politikai zavarosságához illőn, zavarosnak a stílusát? Ugyanazokat a neveket említtem föl, mint R. Zs. és a véleményemmel egész más eredményre jutok, mint ő. Gondolhatnánk Zolára is, aki korának elég sok

förtelmét, bűnét és gyalázatát írta meg, de nem gyalázatosan rongy stílusban; nagyszerűen fogalmazott mondatai ma is kritikát álló értékei művészetének. Dante, Swift, France és mind a nagy íróművészek éppen azért voltak nagyok, mert a kor rendetlenségeit a művészet rendjében, a stílus egységében szintetikus kifejezésre tudták juttatni. De másképp ez nem is lehetséges. A rendetlenség, rendetlenséggel ki nem fejezhető. És egyáltalában, mi az, hogy rendetlenség, „zavarosság?” Rendetlenség nincs, csak más és másféle rend van. Ami létezik, annak meg van a maga sajátos rendje, törvénye. Vagy talán az út porát tölcserékre kavarázó boszorkányszél zavarosság? Nekem és neked talán igen, de jön a művész és ő megtalálja ebben a „rendetlenségben” a könyörtelen rend törvényeit és a művészet rendjén át mutatja meg nekünk a világban, dolgokban, emberekben lévő „rendetlenség” sorsszerű, végzetes rendjét, rendszerességét. Az igazi művész nem hasonul az anyagához, hanem a saját, belső törvényei szerint alakítja azt. Az igazi művész stílusa, megalkotott formája nem lehet a kor általános zavarosságához hasonlóan zavaros. Az alkotó művész szembe fordul a zavaros áramlatokkal és fix pontot mutat a „káosz”-ban. R. Zs. ezzel szemben azt mondja:

„Lehet egy írásműnek korrekt karaktere, amely egy olyan korról beszél, amelyben minden a legteltesebb össze-visszaságban hever, döglesztő szeméttel befújva, alvilági sötétségben? A magam részéről erre a kérdésre legbecsületesebben csak nemmel felelhetek.”

Még egyszer: Dante, Homeros, France írásának karaktere (stílusa) sem össze-visszaságban nem hever előttünk, sem döglesztő szeméttől sincsen befújva. Az ő írásaik, tárgyuk „döglesztő” zűr-zavara ellenére is kristályosan tiszták, keményen összefogottak. És én még nem találkoztam íróval, aki, pl., az unalmat unalmasan (gondoljunk az Oblomov írójára), az örültséget írásösszevisszasággal (gondoljunk Csehov Isten kertjére) fejezte volna ki. És nem igaz az sem, hogy: Celine „Utazás az éjszaka mélyére” című könyvének ugyanolyan zavaros a stílusa, amilyen zavaros világot mutat meg történetében. Celine stílusa egységes, kemény, robbanó dinamikájában is szinte kegyetlenül fegyelmezett, mondatai tömörek és telitalálathatók. De mondtam már, a jó irodalomban ez másképp nem is lehetséges. A művészet — organizálás. a stílustalanság — művészetellenesség. Aki stílustalanul ír: kifejezéstelenül ír, aki pedig nem tudja magát kifejezni: az nem íróművész.

Színházi mérleg és új kilátások

Az irodalomkritika mellett nemcsak helyet érdemel, de komoly megbeszélésre is kötelez bennünket a színházművészet, mint olyan produktum, amely tartalmában és megjelenési formájában nagyjelentőségű társadalmi értéket jelenthet. A színpadi mű, legyen akár dráma, akár vígjáték, olyan feszültségi pontból árad szét, amely pillanatnyi kirobbanásában az élet lényegét foglalja magában. Nem hangulatelemekből tevődik össze, mint a vers általában, és nem folyamatos történések sorozata, mint a regény. Abban, ami a színpadi időben és térben előttünk történik, érzékelhetően és érthetőn benne van a szereplő figurák életének multja, jelenje és jövője. A jó színpadi mű minden körülmények és minden formák között szimbólikus jelentőségű, az elrendeltség, sorsszerűség tükröződése. Formájában minden más írásműnél zártabb, tartal-

munka

mában minden más irodalmi műnél tér- és időegységesebb. Nemcsak sejtet és emlékeztet, hanem materiálisan él és közvetlenül előttünk történik. A szigorú kompozícióba bele nem illő, véletlen részeket rögtön észrevesszük, érzésünkkel és logikánkkal tiltakozunk ellenük. A színpadi író közvetlenül magát az életet alakítja. Anyaga konkrét élmény, életfilozófiája minden esetben társadalmi színezetű és állástfoglaló. Egyetlen műfaj bírálatánál sem ilyen állandó jellegű és élesen kihangsúlyozott a tendencia kérdése. Világhíres versek vannak, melyek nem többek egyetlen hangulat megrögzítésénél, a színdaraboknál azonban nemcsak a megcsinálás hogyanjára, hanem a tartalom belső, logikai törvényszerűségére is ellenőrző szenvedéllyel kíváncsiak vagyunk. Nemcsak az író kifejező képessége, hanem világszemlélete, társadalomismerete, kritikai szempontjai és céltudatossága is elsődlegesen érdekkel bennünket. Hosszú évszázadok óta tart és mind máig nem dőlt el a vita a színi irodalom és színpadművészet társadalmi hivatása fölött. Vannak, akik a színjátszást a szó szoros értelmében játéknak fogják föl és vannak, akik a színpadot szószéknek, a színdarabírást prédikátori hivatásnak tartják. Merev megfogalmazásában egyik fölfogásnak sincsen teljességgel igaza, de a gyakorlat eredménye az utóbbi elméletet illusztrálja. Nem is kell, hogy visszaemlékezzünk a Krisztus előtti görög sorstragédiákra. Shakespeare feudális szemléletű drámáiban letagadhatatlan a tudatos irányzatosság és gondoljunk a polgári korszak modern drámáiróira: Ibsenre, Strindbergre, Wedekindre, Hauptmannra, Shawra, vagy akár a formai kísérleteiről híres Pirandellora és látni fogjuk, ami maradandó műveikből, amire a közönség fölfigyel, az több gondtalan játéknál, valami érdekében valaminek a dokumentálása, ítékezés, példaadás és iránytmutatás. *Anélkül természetesen, hogy a színházművészetet közönségesen illusztratív vagy éppen alkalmazott művészetnek fognánk föl.* Az ilyen irányú orosz és német kísérletek, ha bizonyos szempontból még olyan érdekesek is voltak, végső értelmükben kiestek a színházművészetnek, mint primér művészi alkotásnak a keretéből. Ezek a kísérletek komoly és hasznosítható részleteredményekkel minden esetben inkább formai, technikai teljesítmények voltak, sem mint önálló, önmaguk jelentőségében az univerzális életet adó alkotások. Hauptmann ma már kétségtelenül konzervatív színpada még él s még sokáig élni fog, holott Piscator mechanikus színpadának vagy dráma-iparművészetének, annak ellenére, hogy erjesztő hatással volt a színpadművészet tovább-alakulására, önmagában, mint alkotásnak, már ma sincs jelentősége. S ahogyan egyik oldalról lehetetlen követelés a l'art pour l'art színjátszás, a másik oldalról tartóhatatlan a politikai színház pártdogmája. A színházművészet nem a politika szolgálatában álló eszköz, hanem a politikát is magában foglaló életkifejeződés.

Ezek után, ha szólni akarnék az elmúlt magyar színházi szezon irodalmi és rendezői produkciójáról, melyik fölfogás szerint: a l'art pour l'art, vagy a dogmatikus politikai fölfogás szerint értékeljek? Mintha nyomtalanul, üresen múlt volna el fölöttünk az idő. Nálunk egyik szempont sem alkalmas a mérlegcsináláshoz. Hiszen sehol sem játszottak itt a játék gyönyörűségéért és itt senki nem állt nyílt sisakkal a politikai harcok szolgálatába. Csupa határozatlanság és igénytelenség. A zenés színházakat hagyjuk ki a számításból és ne követeljünk csúcsteljesítményt a pénz nélkül összeállt kis társulatoktól. A Nemzeti Színház, a Vig, a Magyar és a Belvárosi, ez a négy, megépítésében nagyszabású, jelentős tőkecsoportok kezében lévő intézmény jelentik színházkulturánk fellegethőit.

Mit kapunk a négy színháztól? Erdemben alig szólhatok felőle. A bemutatásra kerülő darabok 90%-a kizárólag pénzszerzésre irányuló felületes munka volt. A további 10%-ot többé-kevésbé az igazgatók gyarló üzleti szempontjai, a rendezők koncepciótlansága, a művészek kedvetlensége, kiszolgáltatottsága higitotta közepes mutatóvá. Látványosságot akartam mondani, mert valóban a kulisszafestésben és a kosztümök kiállításában a mázolókat, varrónőket nem egyszer dicséret illette volna meg a precíz szakmunkáért. De ezek a bemutatók még sem adtak komoly látványosságot, mert hiszen a látványosságnak is meg kell lennie az egységes, újszerű és maradandóbb hatást kiváltó stílusának. Összevisszaságot, stílustalanságot kaptunk mindenütt. A Nemzetiben egyazon darabban 4—5 féle tájszólásban beszélnek, a Magyarban kevert a játék stílusa, a Vigben a diszletezés agyonnyomja a darabot és ugyanez jellemző a Belvárosira is. Könnyen észrevehető, hogy az igazgatói irodákban a darab irodalmi, helyesebben drámaművészeti kvalitása nem fontos, minden figyelem a poentirozott rendezésre és még inkább a színpadtér kidíszítésére összpontosul. Mintha az lenne a cél, hogy ezek a külsőségek az első pillanatban elvakítsák a közönséget. Tagadhatatlan, hogy ez legtöbbször sikerül is, nevezetesen a Víg-színháznak. Fölgördül a függöny és anélkül összecsapódnak a tenyerek. De, „sajnos”, a kulisszamázolóknak ez a sikeres első rohama nem tudja az egész este sikerét biztosítani. Megindul a játék és a közönség egyre idegenebbnek, érdektelenebbnek érzi azt, ami előtte, a megvilágított háromfalú skatulyában történik. Az előadás végén vagy unalomba ful az este, vagy a társasági életből jól ismert, újból és újból fölöntött viccek, sikamlós kiszólások tömkelegében neveti magát félholtra a polgári kulturközönség. A bemutatónak „sikere” volt, de mind annak, ami a kulisszák között történt, semmi köze a komoly színpadi irodalomhoz és komoly színjátszáshoz. Hogy ez mennyire így van, arra bizonyosság a sorozatos bukások és az, hogy a műsorról levett darabokról többé soha senki nem emlékezik meg. Mi azonban nemcsak a premierközönség tapsaira, hanem a kritikusok megértő és méltányoló kritikáira is emlékszünk. Ez a kritika mindenkivel szemben megbocsájtó, ő előtte „emberséges meggondolásból” minden fércmunka legalább is a kiváló szerző legsikerültebb műve. Másnap csöndben hamut szórnak rá és egy hét múlva már újabb torzszülött keresztelőjén énekelnek a kórusban. Igen. Ha színházművészetünk válságáért egyrészt a világszemléleti, politikai cenzúra, másrészt a töke esztelen üzleti spekulációja a felelős, akkor harmadfokon a kritika kritikátlanságának sem köszönhetünk kevesebbet az általános nivótlanlásért. Az egymást követő premierek után annyi drámai remekműről olvashatunk az ujságokban, hogyha annak csak egy századrésze művészi alkotás lenne, megbecsülendő eredménnyel zárhatnók le egy-egy színházi esztendőnk. Ezzel szemben az a tény, hogy hetenként legalább egy bemutató — és az év végén alig néhány darab, amelyre örömmel emlékezhetünk vissza.

Az 1934. évnek két ilyen darabja volt. Kingsley: „Az orvos” és O’Neil: „Ifjúság”. Megemlíthető még a Magyarban Dosztojevszkij—Baty: „Bűn és bűnhődés”-e, Pirandello nagyon rosszul, téves fölfogással rendezett, de különben érdekes „Játék vagy élet” című drámája a Nemzetiben. Egyetlen magyar ujdonság nem volt, amire okvetlen vissza kellene emlékeznünk s amiről ez alkalommal is elismeréssel szólhatnánk.

Mi ennek a végtelen sívárságnak az oka?

munka

1. Az általános közszellem, melyet a reakciós uralkodó rétegek a kultura területén is végzetesen befolyásolnak. 2. Az írók, rendezők, színészek és színházi szakemberek túlnyomó részének az a megdöbbentő közömbössége, amellyel minden külföldi kísérlettel szembefordultak. Kit és miért érdekelnének itt az új irányok és eredmények? Az utóbbi esztendőök színpadművészeti forrongásai átviharzottak az itteni tájak fölött anélkül, hogy valakit is kísérletezésre csábítottak volna. 3. A kritika szempontatlansága és felelőtlensége. 4. És nem utolsó sorban az alacsonyrendű, kicsinyes üzleti szellem.

Ez a tegnap mérlege. És milyen kilátásokra számíthatunk az ideai szezonban? Semmivel sem jobbra, nemesebb teljesítményűre, mint a tavalyi volt. Végül is a művészet alakulását csakúgy, mint minden emberi produktivitás alakulását (fejlődését) a körülmények határozzák meg. Lehetetlen kívánság lenne, hogy ott, ahol minden pang, mindenki másról beszél, mindenki csak önmagának él — éppen a művészet mutasson föl csodálatos teljesítményeket. A művészetet az ember adja és mindenki csak azt adhatja, ami lényege. A mi íróink is önmagukat adják és a mi színészeink is önmagukat játsszák. Hogy vannak írók, akiket a külső erőszak nem enged szóhoz s hogy ilyen színészeink is vannak, — az kétségtelen. De hiszen ez is éppen azt bizonyítja, hogy színházi kulturánk megváltozásához az általános helyzet megváltozására van szükség.

Tévedés lenne azt hinni, hogy az új szezon a társadalmi fölszabadulás és a kulturális megtermékenyülés jegyében indul. Kassák Lajos

Szerkesztői üzenet

R. J. Hogy mi a véleményünk az Irodalmi és Művészeti Tanácsról? — Születése értelmetlen, jövője reménytelen. Sem a művész-társadalom, sem a közönség nem szükségelte. A számottevő közönségnek szabadszelleme, valóban kulturértéket jelentő produktumokra, a számottevő művészeknek pedig gazdasági helyzetük javulására, szólásszabadságra van szükségük, hogy szellemiükben gyarapodhassanak és mondanivalójukat kifejezhessék. Semmi reményünk nem lehet arra, hogy ez a Tanács a „kultura szolgálatában” állván, a kultura művelőinek is segítségére lesz, nem politikai szolgálataik, hanem teremtő munkájuk ellenében.

Ez az út nem vezet e bennünket Isten országába. Sőt földi szomszédaink példáját sem gyakoroljuk majd általa. Pedig nem is feltétlenül Oroszországra gondolunk, ahol a polgári lapok híradása szerint éppen most határozta el a kormány, hogy irodalmi alapot létesít a Szovjetunió írói anyagi helyzetének megjavítására. Mondom, nem hivatkozunk erre a tényre, megelégszünk az északi államok példájával. Gondoljunk Dániára, a kis parasztszagra. Szántóvető lakosságát nem köti sárba az analfabetizmus, írói megbecsült személyiségek. A nép nagyra tartja őket, a kormány évjáradékokkal honorálja munkásságukat. Hol vagyunk mi ettől a példától. És valószínű, hogy a felső rendeletre alakult Tanács konzervatív súlyával és a kiválasztottak tekintélyével még siralmasabban hátra veti művészetünk fejlődését.

munka társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: Kassák Lajos ● helyettese: Nádass József ● felelős kiadó: Falus Ervin ● szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI, Bulcsu-u. 19. II 7. ● csehszlovákiában: Jelen Mihály, Bratislava, Prayova 8. ● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc 3.—, lei 20 ● előfizetési ár félévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100, illetve 200 ●

Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. — Felelős vezető: Lombár L.